

391. Ezekben a napokban történt a Capitolium égése. Egyesek szerint ez is Carbo műve volt, mások a consulokat vádolták, és akadáltak, akik Sulla valamelyik emberében keresték a bűnöst. Az igazság soha nem derült ki, és magam sem tudnám a történeteknek okát adni.

392. Sertorius, akit már előbb Hispania praetorává választottak, Suessa elfoglalása után menekülésszerűen ide távozott, és mivel az addig ott hivatalban levő praetorok nem voltak hajlandók őt befogadni, különböző bajokat okozott a rómaiaknak.

393. Miközben a consulok seregéhez Italia velük tartó nagyobbik részéből s a vele határos Padus menti Galliából egyre újabb csapatok csatlakoztak, Sulla sem maradt tétlen, hanem akikhez Italia népei közül csak tudott, követeket küldött, barátság felajánlásával, félelmet keltve, pénzt ígérve, reménységet támasztva. A Nyár hátralevő részét a két fél ilyen készülődésekkel töltötte.

87

394. A következő év consulai lettek: Papirius Carbo másodízben és Marius, a nagynevű Marius unokaöccse, aki mindössze huszonhét éves volt. A tél és a hosszan tartó erős fagy a seregeket távoltartotta egymástól.

395. Tavasz elején az Aesis folyó mellett hajnaltól délig tartó kemény csata fejlődött ki Metellus és Carrinas, Carbo praetora között. Carrinas sok emberének elvesztése után elmenekült, s az egész környék a consuloktól Metellushoz pártolt át.

396. Carbo utolérte Metellust, és mellette táborozva szemmel tartotta, mindaddig, míg arról nem értesült, hogy Marius, a másik consul, Praeneste mellett nagy csatában vereséget szenvedett; ekkor táborával Ariminumba indult. Seregének utóvédjét Pompeius utolérte és támadásokkal zaklatta. A Praeneste melletti vereség a következőképpen történt:

397. Sulla Setiát elfoglalta, Marius pedig, aki a közelben táborozott, egy kissé hátravonult, s amikor a Szent Kikötőnek nevezett helyhez ért, seregét csatára rendezte, és nagy bátran támadást indított.

398. Mikor azonban balszárnya hátrálni kezdett, őt gyalogos és két lovas cohors, meg sem várva, míg a menekülés általánossá válik, hadijelvényeit eldobálva, csoportosan átvált Sulla oldalára. Ezzel kezdődött Marius gyászos veresége.

399. A megvert sereg maradványai mind egy szálig Praenestébe futottak, Sulla pedig szintén elmentlenül nyomukban volt. Praeneste lakói a menekülők első csoportjait

még befogadták, amikor azonban Sulla egészen közel ért, bezárták a városkapukat, és csak Mariust húzták fel kötelekkel.

400. Ekkor a városfalak körül hatalmas öldöklés kezdődött, Sulla rengeteg foglyot is ejtett, s ezek közül a samnisokat, mint Rómának örökös, elkeseredett ellenségeit, mind felkoncolta.

88

401. Ugyanezekben a napokban Metellus is legyőzte Carbo másik seregét, amelyből csata közben ugyancsak őt cohors Metellushoz szökött át. Pompeius Sena Gallica közelében Marciust győzte le, s a várost kirabolta.

402. Sulla, miután Mariust Praeneste városába zárta, a várost árokkal és sánccal vette körül nagy távolságból. Az ostrom folytatását Lucretius Ofellára bízta, azzal a szándékkal, hogy Mariust nem jureban, hanem kiéheztetéssel fogja leküzdeni.

403. Marius, aki már minden jó reményről letett, csupán arra törekedett, hogy személyes ellenségeit idejekorán eltegye láb alól. Brutusnak, a praetor urbanusnak megüzente, hogy valamilyen ürüggyel hívja össze a senatust, és ott ölje meg Publius Antistius, Papirius Carbót – a consul névrokómat –, Lucius Domitius és Lucius Scaevolát, a rómaiak legmagasabb papi tisztiségének viselőjét.

404. Közülük kettőt Marius parancsa szerint a senatus ülésére behatolt pribékek gyilkoltak meg, míg Domitius menekülés közben a kijáratnál, Scaevola pedig éppen a senatus épülete előtt vesztette életét. Holttestüket a folyóba dobták. Ekkor már általánosan elterjedt az a szokás, hogy a meggyilkoltakat még csak el se temessék.

405. Sulla időközben seregét csapatonként, különböző utakon Róma irányába küldte, parancsot adván arra, hogy a városkapukat foglalják el, s ha onnan visszaszorítanák őket, Ostiába vonuljanak vissza.

406. A csapatokat az útjukba eső városok rettegés közepette fogadták meg, mikor pedig Róma elé érkeztek, a város lakói megnyitották előttük a városkapukat: az éhség is szorongatta őket, és már hozzászórtak ahhoz, hogy a fenyegető bajok lehetőségei közül mindig az éppen adottat lementenek kénytelenek elviselni.

407. Amikor Sulla erről értesült, maga is tüstént odavonult, seregeit a városkapu előtt a Mars-mezőn táboroztatta le, maga pedig – miután ellenfelei mind elmenekültek – bevonult a városba. Ellenségeinek vagyona azonnal elkobozta és elárvereztette, a népet pedig gyűlésre hívta össze. Itt sajnálkozását fejezte ki a jelenleg kialakult kényszerhelyzet miatt, és kitartásra intette őket azzal, hogy mindez hamarosan megszűnik, s az állam élete visszazökken a rendes kerékvágásba. 408. A leg sürgetőbb intézkedések megtétele után a város élére nevezte ki néhány párthívével, ő maga pedig Clusium felé indult, ahol a háború utóharcai még javában folytak. 409. Időközben ugyanis a consulokhoz a hispaniai praetoroktól küldött keltibér lovascsapatok csatlakoztak. A Glanis-folyó mellett kialakult lovascsatában Sulla mintegy ötven ellenséges katonát semmisített meg, kétszázhetven keltibér pedig átszökött Sullához. A többiek Carbo ölette meg, vagy honfitársaik szökése fölötti haragjában, vagy pedig azért, mert az ő részükről is hasonlótlól tartott. 410. Ugyanebben az időben Sulla seregének egy másik része Saturniánál aratott győzelmet az ellenség felett, Metellus pedig Ravenna előtt elhajózván elfoglalta ezt a római polgárok között szétosztott, sík és termékeny területet. 411. A Sulla-pártiakhoz tartozó további csoportok árulás útján egy éjszaka benyomultak Nápolyba, és általános vérfürdőt rendeztek, melyből csak néhányan menekültek meg; háromevező-soros hajóikat pedig lefoglalták. 412. Maga Sulla Clusium mellett Carboval vívott hajnaltól esteledésig tartó kemény csatát. Mivel a két sereg egyenlő erejűnek mutatkozott, a sötétség beálltával abbahagyták a harcot.

413. Spoletium síkságán Pompeius és Crassus, mindketten Sulla hadvezérei, Carbo seregéből mintegy háromezret semmisített meg, és Carrinast, az ellenséges vezért ostrom alá vették. Carbo újabb sereget küldött Carrinas segítségére. Sulla azonban erről tudomást szerezvén, megelste őket, és menet közben rajtuk ütve mintegy kétezer harcost megölt. Carrinasnak, kihasználva az éj sötétségét és az égből lezúduló záporcsőt, sikerült elmenekülnie; a mellette táborozó ellenség észre

is vett valamit, de a zápor miatt nem törődtek vele. 414. Carbo Praenestébe consultársának, Mariusnak megsegítésére Marciust küldte el nyolc legióval, mivel tudta, hogy az éhség miatt súlyos helyzetbe jutott. Pompeius leshelyéről egy hegyszorosban rajtuk ütött, megfutamította őket, és nagy részüket megölvén, a többieket egy dombra visszazsorította és bekerítette. 415. Marcius azon az éjszakán tábortüzeit tüve hagyva elmenekült, serege azonban ráhárította a felelősséget a bekerítésért, fellázadt ellene, s egy teljes legio hadijelvényével együtt parancs ellenére Ariminumba vonult vissza; a többiek szerteszéledve, hazájukba menekültek. A hadvezérnek végül is mindössze hét cohorsa maradt. 416. Marcius, miután ilyen szerencsétlenül járt, Carbo seregéhez csatlakozott. Ugyanekkor Lucaniából Marcius Lamponius, Samniumból Pontius Telesinus, Capuából pedig Gutta összesen hetven ezer emberrel siettek Mariust az ostromzár alól felszabadítani, Sulla azonban a hegyszorosban, az egyetlen lehetséges átjárónál elzárta előlük az utat. 417. Marius tehát letett immár a külső segítség reményéről, s a városfalak és az ellenséges tábor közötti széles területen erődöt épített, hadigépeket és sereget vont össze, hogy itt törjön át Lucretius seregén. Több napon át tartó, változatos kimenetelű kísérletek után végül, semmit el nem érven, bezárkózott Praenestébe.

418. Ugyanezekben a napokban Faventiában Carbo és Norbanus egész napi vonulás után röviddel esteledés előtt, amikor már csak egy óra volt hátra a szürkület leszálltáig, utólérték Metellus seregét egy szőlővel sűrűn beültetett területen. Elkeseredésükben nagyon is megpöndölgötlenül csatát kezdtek abban a reményben, hogy Metellust a váratlan támadással megzavarják. 419. De a nehéz terepen és kedvezőtlen időben megkezdett csata során vereséget szenvedtek, az ültetvények közé keveredve tömegesen pusztultak el katonáik, úgy, hogy mintegy hártezen elesetek, hatezen átszöktek, a többiek pedig szétfutottak, és csupán ezren vonultak vissza rendezetten Arretiumba. 420. Egy másik, lucaniaiakból álló legio, amelyet Albinovanus vezetett, a vereségről értesülve, vezére akarata ellenére Metellushoz pártolt át; ő pedig, miután katonáinak elhatározását nem tudta megakadályozni, Norbanus-

hoz csatlakozott. 421. Néhány nap múlva azonban titokban találkozott Sullával, és miután tőle biztosítékokat kapott arra az esetre, ha valami jelentős tettet hajt végre érdekében – lakomára meghívta Norbanust és a vele együttlevő praetorokat, Gaius Antipatert, Flavius Fimbriát (az Ázsiában öngyilkosságot elkövetett Fimbria testvérét) és Carbo többi, ott levő hadvezérét. Amikor Norbanus kivételével – aki egyedül maradt távol – mind megérkeztek, Albinovanus mindnyájukat megölte a lakomán, majd Sullához menekült. 422. Amikor Norbanus megtudta, hogy ennek a csapásnak súlya alatt Ariminum megadta magát, és több más, a közelben táborozó sereg is Sulla oldalára állt, immár saját párt-hívei egyikét sem tartván megbízhatónak s a bajokban szilárdnak, egy magánember hajójára szállt és Rhodosba vitorlázott. Amikor Sulla később kiadatását követelte, s a rhodosiak még haboztak, a város főterén öngyilkosságot követett el.

92

423. Carbo két legio katonaságot Damasippusszal Praeneste alá küldött, hogy sürgősen felszabadítsa Mariust az ostrom alól. De a Sulla által őrzött hegyszorosokon ők sem tudtak áttörni. 424. A Ravennából az Alpok vidékére küldött gall katonaság egységesen átállt Metellushoz, Lucullus pedig Placentia mellett Carbo seregének további csapatait győzte le. 425. Amikor Carbo minderről értesült, még mindig volt Clusium mellett harmincezer főnyi serege, rendelkezésére állt Damasippus két legiója, továbbá Carrinas serege és Marcius jelentős számú samnis katonája, akik a hegyszorosok körül még vitézül helytálltak. De ő maga már lemondott mindenről. Bátorságát elvesztve, barátaival együtt, consul létére, Italiából Afrikába menekült abban a reményben, hogy Italia elvesztése után Afrika lakosságát állíthatja maga mellé. 426. Magára hagyott seregéből a Clusium körül állomásozó alakulatok Pompeiusszal csatába bocsátkoztak, de húszezer ember elvesztése után, e súlyos csapás hatása alatt a sereg maradványai is szétszéledtek, és szülőházjukba menekültek vissza. 427. Carrinas, Marcius és Damasippus valamennyi még rendelkezésükre álló csapattal a hegyszorosok felé vonultak, elszánva arra, hogy a samnisokkal együtt mindenképpen kicérőszakolják az átkelést. De mivel ez a kísérletük is kudarcba fulladt, Róma ellen indultak azzal az elhatáro-

502

zással, hogy a férfaitól megfosztott és élelemben is hiányt szenvedő várost el tudják foglalni. A várostól száz stadion távolságra, Alba vidékén ütöttek táborot.

93

428. Sulla, féltve a Várost, előreküldte lovas seregét, hogy az ellenség felvonulásának erélyesen útját állják. Ő maga teljes seregével sietve a Porta Collina elé vonult, és déltájban Venus templománál táborot ütött, miközben ellenségei is már a Város előtt táboroztak. 429. Még aznap délután megkezdődött a csata. A jobbszárnyon Sulla győzött, balszárnya azonban vereséget szenvedett, s a kapu felé menekült. 430. Amikor a városfalakon tartózkodó öreg katonák megpillantották, hogy az ellenség a falak felé áramlik, egy szerkezet segítségével lebecsátották a kaput. Amint az lecsukódott, sok katonát, sőt számos szenatort is megölt, a többiek pedig félelmükben és szorult helyzetükben ismét az ellenség ellen fordultak. 431. Egész éjszaka folyt a harc és ők rengeteg ellenséges harcost kaszaboltak le. A vezérek közül Telesinust és Albinust megölték, táborukat pedig elfoglalták. A lucaniai Lamponius, Marcius, Carrinas és Carbo pártjának velük együtt levő többi hadvezérei elmenekültek. 432. Ebben a csatában a két fél becslések szerint együttvéve ötvenezer embert veszített. Sulla nyolcezernél is több hadifoglyot ejtett, és mivel ezek többségükben samnisok voltak, halálra nyilaztatta őket. 433. Másnap Marciust és Carrinast is bilincsbe verve hurcolták eléje. Őket sem kímélte azon a címen, hogy ők viszont rómaiak, hanem mindkettejüket megölette, és fejüket Praenestébe küldte Lucretiushoz, hogy hordozza a város falai körül.

94

434. Praeneste lakói ennek láttán, és mivel értesültek Carbo teljes hadseregének megsemmisüléséről, Carbo és Norbanus Italiából való meneküléséről, továbbá arról, hogy Sulla immár egész Italiát és Rómát is szilárdan kézben tartja, átadták városukat Lucretiusnak. Az ifjabb Marius a földalatti csatornában bujkált és rövidesen végzett magával. 435. Marius levágott fejét Lucretius elküldte Sullának, s azt Sulla a Fo-

503

rum közepén a szónoki emelvény előtt közszemlére tette és állítólag még gúnyolódott is e consul fiatal korán. „Előbb evezősnek kell ám lenni – mondta –, csak aztán nyúljunk a kormányrúdhhoz!” 436. Lucretius Praeneste elfoglalása után a Marius seregében tiszti rangot betöltő senatorokat részben azonnal megölte, részben börtönbe vetette. Ezeket később, itteni tartózkodása idején, Sulla ölette meg. 437. Praeneste lakóit fegyvertelenül a város melletti síkságra terelte, itt kiválasztott egy-két olyan embert, akik egykor valamilyen szolgálatot tettek neki, a többieket pedig három csoportra osztotta: rómaiakra, samnisokra és praenestei eredetűekre. 438. Miután külön-külön csoportokba álltak, a rómaiaknak kihirdette, hogy bár főbenjáró bünt követtek el, mégis megkegyelmez nekik. A többieket mind lenyilaztatta, feleségeiket és gyermekeiket azonban bántatlanul elbocsátotta. Ezután ezt az ez idő tájt rendkívül gazdag várost teljesen kirabolta. 439. Így esett el Praeneste. Norba, egy másik város, még szilárdan ellenállt, míg végül Aemilius Lepidus egy éjszaka árusítás útján be nem hatolt. A város lakói az árusítás feletti elkeseredésükben részben maguk vetettek véget életüknek, részben kölcsönösen ölték meg egymást. Voltak, akik felakasztották magukat, mások házukat magukra zárták és felgyújtották. Éppen heves szélvihar tombolt, s ez a tűzvészt annyira elterjesztette, hogy a városból semmilyen zsákmány nem maradt.

95

440. Ily hősi lélekkel haltak meg Norba lakói. Miközben így háború, tűzvész és sok öldöklés közepette Italiában a harc végkifejlete felé hajolt, Sulla egyes hadvezérei bejárták Italia városait, a gyanús helyeken őrségeket helyeztek el, Pompeius pedig Afrikába és Szicíliaba indult Carbo és ottani szövetségesei ellen. 441. Sulla Róma népét gyűlésre hívta össze. Itt nagy beszédben magasztalta önmagát, sok mindent mondott ellenfelei megrémítésére, beszédét pedig azzal zárta, hogy ha a nép engedelmeskedik neki, kedvező változást fog sorsában előidézni; ellenségei közül azonban senkit sem fog kímélni, hanem erejéhez mérten bosszút áll egyaránt a praetorokon, a quaestorokon, a katonai tribunusokon és mindazokon, akik ellenségeivel együttműködtek még azután is, hogy Scipio consul nem tartotta meg neki tett

504

ígéretét. 442. Miután mindezt elmondta, azonnal nyilvánosságra hozta mintegy negyven senator és ezerhatszáz ún. lovag nevét, akiket halálra ítélt. Úgy vélem, ő volt az első, aki a halálraítéltnek nevét nyilvános kiírás [proscriptio] útján közzétette, megölőiknek ajándékot ígért, fellejtőiknek vérdíjat, de büntetést az őket rejtegetőknek. 443. Röviddel később a senatorok egy másik csoportját is proskribálta. Az így proskribált személyek egy részét azon nyomban, elfogatásuk helyén, akár lakásukban, az utcán vagy akár a templomokban megölték, másokat élve hurcoltak Sulla elé, és lábai elé vetve őket, ott végeztek velük. Egyeseket végighurcoltak a városon, és úgy tapostak halálra. Ily szörnyű eseményekkel szemben a megdöbben jelenlevők szót sem mertek emelni. 444. Többeket száműztek, másoknak vagyonukat kobozták el. A városból elmenekültek után pribékeket küldtek, akik mindent felkutattak utánuk, s akit csak megtaláltak, megölték.

96

445. Nem kisebb volt az italicusokat sújtó pusztítás, száműzetés és vagyonelkobzás mindazokkal szemben, akik Carbohoz, Norbanushoz, Mariushoz vagy hadvezéreik egyikéhez csatlakoztak. 446. Egész Italiában kegyetlen ítéleteket hoztak ellenük. A legkülönbözőbb jogcímen emeltek vádat: ha valaki akár vezető, akár közönséges katona volt seregükben, ha pénzt adott vagy más szolgálatot teljesített nekik, vagy általában részese volt a Sulla ellen szőtt terveknek. Vádat emeltek az ellen is, aki ilyen embernek vendége vagy barátja volt, ha egyszer kölcsön adott neki vagy kapott tőle. Volt olyan is, akit csupán azért tartottak le, mert ilyen személy iránt rokonszenvvel volt vagy egyszer együtt utazott vele. Különösen a gazdagok ellen burjánzottak el a vádak. 447. Amikor elfogytak az egyes személyek ellen emelhető vádak, Sulla egész városok ellen kezdett eljárni. Ezeket vagy azzal büntette, hogy elrombolta fellegvárukat, illetve falaikat, egyetemleges büntetést vetett rájuk, vagy különlegesen súlyos adókkal sújtotta őket. 448. A legtöbb városban saját kiszolgált katonáit telepítette le, akik egyúttal őrségül is szolgáltak Italia egész területén. A lakosok földjét és házait e veteránok szétosztotta szét. Ez viszont hálássá tette őket iránta még halálában is, hiszen tudták, hogy birtokaik csak addig vannak szilárdan a kezük-

505

ben, amíg Sulla uralma is szilárd. Ezért még lemondása után is harcoltak rendszere fenntartásáért. 449. Ez történt tehát Italiában. Carbo számos előkelő társával együtt Afrikából Szicíliába, innen pedig Cosyra szigetére menekült; Pompeius küldöttei itt ejtették őket fogságba. Legtöbbjüket a kísérő katonákkal anélkül ölette meg, hogy szeme elé kerültek volna, Carbót azonban, a háromszoros consult megköötözve maga elé hurcoltatta, a nyilvánosság előtt halálra ítélte, kivégeztette és fejét Sullának küldte el.

97

450. Miután Sulla ellenségeivel szembeni minden tervét végrehajtotta, és közülük az egy Sertorius kivételével – aki azonban messze tartózkodott – már senki sem volt életben, Metellust Hispaniába küldte Sertorius ellen, Rómában pedig mindent teljesen a saját tetszése szerint egymaga intézett. 451. Szó sem volt többé törvényről, népszavazásról vagy bírák kisorsolásáról, hiszen mindenki rettegésben élt: vagy rejtőzködött, vagy hallgatott. Ezek után Sullának minden intézkedését, akár consuli, akár proconsuli minőségben hozta őket, érvényesnek és megváltoztathatatlanak nyilvánították. A Forumon a szónoki emelvény előtt felállították aranyozott lovasszobrát, ezzel a felirattal: „*Cornelius Sulla, a szerencsés hadvezér*”. 452. Ezt a melléknevet [Felix = szerencsés] adták ugyanis neki hízelgői, ellenségei felett elért sikereiért, s a talpnyalás ezt az elnevezést állandó melléknevévé tette. Rábukkantam egy írásra is, amely szerint Sullát ebben a szóban forgó határozatban Epaphroditusnak nevezték, s ezt magam sem tartom valószínűtlennek, hiszen a *Faustus* nevet is viselte. Már pedig a [görög] *Aisios* és *Epaphroditos* szavak értelme egészen közel áll ennek a [latin] névnek jelentéséhez. 453. Fennmaradt egy jóslat is, amelyet a jövőre vonatkozó, azt kutató kérdésére kapott, s amely megerősítette őt hitében:

„Római, hallgass rám. Cypris hatalomra segíti
Aeneas vérét, már rég ez a vágya. Csak áldozz
mindegyik istennek, szaporán. És Delphibe is küldj
dús adományt – ne feledd! Azután menj, hagyd el a Taurus

*hóborított ormát, s ahol egy nagy, Aphroditéről
elnevezett város, Kár népnek lakhelye, látszik:
ott, ha letetted a bárdot, a főhatalom teneked jut.”*
(Szepešsy Tibor fordítása)

454. De bármelyiket szavazták is meg a rómaiak a kitiintető nevek közül, véleményem szerint ezt a feliratot gúnyból vagy hízelgésből helyezték el a férfiú szobra alá. 455. Sulla aranyból készült koszorút és bárdot is küldött az istennőnek, ezzel a felirattal:

„Sulla, a diktátor küldötte el ezt Vénusának,
látva az álmában, hogy rendezi harcra a népét,
s közben Mars ragyogó fegyvereit viseli.”
(Szepešsy Tibor fordítása)

98

456. Miután tehát a valóságban már király vagy inkább tyrannos volt, és pedig nem választás útján, hanem nyers hatalom és erőszak által, szükségé lévén arra a látszatra is, hogy megválasztottnak tekintsék, ezt a következő fondorlatos úton érte el. 457. Egykor a rómaiak a királyokat erőnyükért választották meg. Valahányszor pedig egy-egy király meghalt, ötnaponként más-más senator gyakorolta a hatalmat mindaddig, míg a nép valakit méltónak nem tartott a királyságra. Az ilyen ötnapos uralkodót *interrex*nek nevezték; azt is mondhatjuk, hogy erre az időre ő volt a király. Amióta consulokat választottak, mindig a hivatalból kilépők tűzték ki a választást, ha pedig történetesen nem volt consul, ebben az esetben is az imént említett időtartamra „királyt” választottak a consulválasztás vezetésére. 458. Ezt a szokást használta ki Sulla, nem lévén consulok, mivel Carbo Szicíliában, Marius pedig Praenestében szöszölte életét. Ő maga tehát elhagyta egy időre a várost, a senatusnak pedig megparancsolta, hogy úgynevezett „időközi királyt” [*interrex*] válasszanak. 459. A senatus meg is választotta Valerius Flaccust, abban a reményben, hogy valóban consulválasztást fog vezetni. Sulla azonban következő üzenetet küldte Flaccusnak: közölje a néppel, hogy Sulla a jelen helyzetben hasznosnak ítélné, ha a város élén ún. dictator állana,

amely hivatal betöltésének szokása azonban immár négyszáz éve szünetel. Azt javasolta továbbá, hogy a megválasztandó személy ne meghatározott időre legyen hivatalban, hanem mindaddig, amíg a viszonyokban és harcokban megrendült Város, Italia és az egész birodalom rendjét meg nem szilárdítja. 460. Magától értetődő volt, hogy Sullának ez a javaslata önmagára vonatkozik, és ehhez nem is fért kétség. De Sulla, nem tudván magát türtőztetni, levele végén nyíltan ki is mondta, hogy véleménye szerint jelenleg ő maga tehetné a legnagyobb szolgálásokat a városnak.

99

461. Ő tehát ezt az üzenetet küldte, a rómaiak pedig nem éppen saját akaratukból, de mivel törvényes szavazásra úgysem volt lehetőség, és mivel tudták, hogy úgysem rajtuk áll a dolog, s a teljes bizonytalanságban a választás pusztá látszatát is a szabadság jelképeként szívesen fogadták, megválasztották Sullát teljhatalmú dictatornak annyi időre, ameddig ő maga akarja. 462. A dictatorkor régebben is önkényuralmat gyakoroltak, ezt azonban rövid időre korlátozták. Most viszont első ízben vált teljessé a zsarnoki hatalom, azáltal, hogy meghatározatlan időre szólt. Annyit a kifejezés illendősége kedvéért mindenesetre hoztattak, hogy Sullát olyan törvények hozatala céljából választják dictatornak, amelyeket ő maga helyesnek tart, és megbízzák az államrend helyreállításával. 463. Így tehát a rómaiak, akik több mint hatvan olympiason keresztül királyok uralma alatt éltek, majd az évenkénti consulo-k vezetésé alatt további száz olympiason át demokratikus államformát követtek, most ismét kipróbálták az önkényuralmat a görög számítás szerinti százhetvenötödik olympia idején, amidőn Olympiában a stadionfutáson kívül már semmilyen más versenyt nem tartottak, 464. mert Sulla az atlétákat és a többi látványosságot mind Rómába vitte át, Mithridatés feletti vagy Italiában aratott győzelmei dicsőségére. Ürügyül az szolgált, hogy a sok szenvedés után a népnek felüdülést akar nyújtani, és lelkileg is meg akarja őket magának nyerni.

508

100

465. Hogy az ősi államforma látszata megmaradjon, megengedte a népnek consulo-k választását is. Consulo-k lettek Marcus Tuilius és Cornelius Dolabella. Ő maga dictatori hatalmával mint valami király állt a consulo-k felett. Dictatori hatalmánál fogva huszonnégy fascest vittek előtte, ugyanannyit, mint az egykori királyok előtt, és nagyszámú testőrgárda vette körül. 466. Törvényeket érvénytelenített, és új törvényeket hozott. Megtiltotta azt, hogy bárki praetor legyen, mielőtt quaestor volt, és consul legyen anélkül, hogy előbb a praeturát betöltötte volna. Megtiltotta továbbá ugyanazon hivatalnak tíz éven belül kétszeri viselését is. 467. A néptribunusok hatalmát csaknem teljesen megszüntette azáltal, hogy őket minden befolyásuktól megfosztotta, és törvényben tiltotta meg, hogy aki néptribunus volt, valaha is más hivatalt viselhesse. Így tehát mindenki, aki hírnévre törekedett és adott a származására, ettől fogva elkerülte ezt a hivatalt. Azt már nem tudom biztosan állítani, nem Sulla ruházta-e át a tribunusok választását a népgyűlésről a senatusra úgy, amint most is szokásos. 468. A senatusba, mivel az a lovagok és polgárháborúk közepette elnéptelenedett, a legkiválóbb lovagok közül mintegy háromszázat választott oly módon, hogy mindegyikükről a Comitia tributa döntött. 469. Az általa kivégzett személyek több mint tízezer fiatal és erőteljes rabszolgáját felszabadította, római polgárjoggal ajándékozta meg, és saját nevével Corneliusoknak nevezte őket. Így elérte, hogy a nép körében is legyen tízezer, mindenre elszánt híve. 470. Ugyanilyen célból szerte Italiában az egyes városokhoz tartozó nagy kiterjedésű, meg nem művelt vagy büntetésként elkobzott földeket – mint az előbb már említettem – a vele harcoló háromhárom legio kiszolgált katonái között osztotta szét.

101

III. Mindenben annyira félelmetes és hirtelen haragú volt, hogy Quintus Lucretius Ofellát, aki elfoglalta számára Praenestét, az ott ostrom alá vett Marius consulo foglyul ejtette, s ezzel Sulla győzelmét teljesítette, a nyílt Forumon megölette, csupán azért, mert lovag létére quaestura és praetura viselése előtt, régi szokás szerint nagy tetteire hi-

509

vatkozva, consulságra törekedett, s a polgárokat megválasztására kérte, holott Sulla ezt ellenezte és meg is tiltotta neki. 472. Ekkor a népet gyűlésre hívta össze és így szólt: „Tudjátok meg polgártársak és halljátok meg tőlem magamtól is, hogy Lucretiust engedetlensége miatt én öltem meg.” Elmondott egy mesét is. „Egyszer egy szántó-vető parasztot nagyon szúrtak a bolhák. Kétszer is letette az ekét és kirázta köpenyét. Mikor még mindig szúrták, ő pedig nem akarta a munkáját még egyszer félbeszakítani, egész köpenyét tűzre vetette. Hát én is figyelmeztetem azokat, akiket már kétszer legyőztem, vigyázzanak, nehogy harmadízben tűzre kerüljön sor!” 473. Sulla e tetteivel mindenkit rémületben tartott és saját akarata szerint uralkodott. Amikor Mithridatés felett triumphust tartott, egyesek gúnyolódva *burkolt királyságnak* nevezték uralmát, hiszen éppen csak a királyi címet nem viselte. Mások viszont tetteiből ellenkező következtetésre jutottak, és uralmát *leplezetlen tyrannissnak* mondták.

102

474. Ennyi bajt hozott Rómára és az összes italicusokra ez a polgárháború. De hatása Itálián túl valamennyi provinciára kiterjedt, amelyek részint a kalózok, Mithridatés és Sulla háborúii tettek tönkre, másfelől pedig keserves adókkal kellett megtölteniök a polgárháborúkból megüresedett kincstárt. 475. Minden provincia, a Rómával szövetséges királyok, az adófizetésre kötelezett vagy Rómával önként vállalt és esküvel szentelt szövetségben álló városok, még azok is, amelyek háborús segítség vagy más érdemek révén önállóak és adófizetésre nem kötelezettek voltak, mindannyian fizetni és engedelmeskedni voltak kénytelenek, és egyesektől elvették még a szerződés által számukra biztosított földeket és kikötőket is. 476. Sulla Alexandrost, Alexandrosnak, Egyiptom királyának a fiát, aki Kós szigetén nevelkedett, s akit a sziget lakói Mithridatésnek szolgáltattak ki, innen azonban Sullához menekült és barátjává lett, az alexandriaiak fölé királynak nevezte ki. Itt ugyanis a királyi család férfiága kihalt, s a nőtagok a rokonság körében kerestek férfiuralkodót. Sulla azt remélte, hogy ebből a gazdag királyságból ő maga is nagy pénzüsszegekre tesz szert. 477. Alexandria lakói azonban tizenkilenc napi uralom után, mivel Sullában bizakodva Alexandros túlságosan is kemény kézzel uralkodott felettük, a ki-

510

rályi palotából a gymnasionba hurcolták és itt megölték. Ily kevéssé féltek még külső hatalomtól, mert bíztak királyságuk nagyságában, és még nem próbálták ki az idegen uralom nyomorúságát.

103

478. A következő évben Sulla, bár megtartotta dictatorságát, képmutató módon továbbra is a demokratikus uralom látszatát keltette, és Metellius Piusszal együtt maga vállalta a consulságot. 479. Talán ekkor született az a most is élő szokás, hogy a római császárok, bár a haza számára ők nevezik ki a consulokat, időnkint magukat is kijelölik, illendőnek tartván, hogy a legfőbb hatalom mellett a consulságot is viseljék. 480. Az ezt követő évben a nép, Sulla kegyét keresve, ismét őt akarta megválasztani a consulságra, ő azonban ezt nem fogadta el, és Servilius Isauriust meg Claudius Pulchert jelölte consuloknak, ő maga pedig minden kényszer nélkül önként lemondott a főhatalomról. 481. Csodálatos számmalra ez a tette is, hogy ő, aki minden ember közül elsőként mindaddig egészen példa nélkül álló módon ekkora hatalmat gyakorolt, azt minden felszólítás nélkül önként letette, és nem is gyermekeinek adta át, mint ahogy Egyiptomban Ptolemaios, Kappadokiában Ariobarzanes, Syriában pedig Sefeukos cselekedte, hanem azoknak kezébe tette át, akik felett eddig zsarnoki uralmat gyakorolt. 482. Érthetetlen is, hogy az, aki semmi veszélytől vissza nem riadva erőszakolta ki a maga számára a hatalmat, miután megszerezte, önként letette; hogy többet ne mondjak – paradox eljárás, hogy miután a polgárháborúban több mint száz ezer ifjú ember vesztette miatta életét, ellenségei közül kilencven szenátort, tizenöt consult és consularist, az ún. lovagok soraiból pedig kétezerhatszázat öletett meg, illetve száműzetett, 483. vagyonukat elkobozta, sokukat temetetlenül hagyta – mégsem rettegett sem otthon maradt hozzátartozóiktól, sem a száműzöttektől, sem azoknak a városoknak lakosságától, amelyeknek fellegvárait és falait lerombolta, földjét, vagyonát és adómentességét elkobozta – és önmagát magánembernek nyilvánította.

511

484. Ekkora volt ennek az embernek vakmerősége és szerencséje! Még azt is mondják, hogy amidőn hatalmát letette, a Forumon beszédet mondott és kijelentette, hogy bárki követelésére hajlandó számot adni minden viselt dolgáról. Ezután eltávolította maga mellől a vesszőnyalábokat és bárdokat, elparancsolta testőreit, és néhány barátja kíséretében egymaga, a nyilvánosság előtt, a báméskodó tömeg szeme láttára – amely még ekkor is rettegett tőle – sokáig sétált. 485. Otthonába távoztában csak egyetlen ifjú ember gyalázta, és mivel ebben senki meg nem gátolta, még nagyobb bátorságra kapott, és szidalmazások közepette egészen házáig kísérte. 486. Sulla pedig, aki a leghatalmasabb férfiakkal és egész városokkal szemben sem fékezte kemény haragját, türelmesen viselte el az ifjú szidalmait, és házába belépve csak annyit válaszolt – talán pusztá megfontolásból, de lehet, hogy a sors akaratából a jövődőt megsejdvén –, hogy ez a fiatal ember lesz az akadálya annak, hogy a jövőben bárki is, aki ugyanilyen hatalomra szert tesz, azt mégegyszer letehesse. 487. Valóban, hamarosan ez a sors érte a rómaiakat, mert Gaius Caesar többé nem mondott le hatalmáról. Érzésem szerint Sulla, aki minden tekintetben szeszélyes és akaratos ember volt, magánemberként zsarnoki uralomra törekedett, és mire zsarnokká lett, visszavágyódott a magánéletbe, de hátralevő éveit falusi magányosságban kívánta eltölteni. 488. Mert ezután valóban az itáliai Cumaeben levő birtokára távozott, és itteni magányában csak halászat-tal és vadászattal foglalkozott, nem ragaszkodván még a magánélet városias formáihoz sem, de itt is céltudatosan végrehajtott mindent, amit maga elé tűzött. 489. Öregkorában is jól bírta magát, és testileg egészséges volt. Italia-szerre százhusz ezer olyan ember élt, aki nemrég még ő alatta katonáskodott és tőle kapta nagy vagyonát és sok földjét. A városban készenlétben állt a tízezer „Cornelius” és az egész, pártján álló tömeg, amely iránta hűséges volt, ellenségeivel szemben még mindig félelmet keltő és azok után, amit Sulla érdekében véghezvitt, saját biztonságát csak az ő életben maradásában láthatta. 490. Én mégis úgy látom, hogy Sulla megelégtelt a sok háborút, a hatalmat és magát a várost is, és élete végén a falusi életnek lett szerelmesévé.

491. Alighogy eltávozott, a rómaiak megszabadulván az öldökléstől és zsarnoki uralomtól, észrevétlenül újabb viszályok felé sodródtak. Quintus Catulust, Sulla egy párthívét és Lepidus Aemiliust, ellenfeleinek egyikét választották meg consulnak. Ezek egymást a legnagyobb mértékben gyűlölték, és azonnal viszálykodni kezdtek. Nyilvánvaló volt, hogy ebből csak újabb baj kerekedhetik. 492. Sulla pedig falusi magányában egy alkalommal álmot látott, hogy az isten immár magához szólítja. Másnap azonnal elmondta barátainak ezt az álmot, majd sürgősen megírta végrendeletét s az egész napot ezzel töltötte. Mikor estefelé lepecsételte, láz lepté el, és még azon az éjszakán meghalt, hatvanéves korában. Úgy tűnik, hogy élete végéig, megtisztelő melléknevének megfelelően az emberek legboldogabbika volt minden tekintetben, ha a boldogságot minden kívánságunk teljesülésében látjuk. 493. A városban azonban azonnal viszály támadt miatta. Egyesek azt követelték, hogy holttestét gyászmenetben hordják végig Italián, majd Rómában, a Forumon tegyék közszemlére, és állami temetésben részesítsék; Lepidus és hívei ezt viszont elleneztek. 494. Catulus és a Sulla-pártiak bizonyultak erősebbeknek; Sulla holttestét egész Italián végighordozva vitték a városba, aranyozott és királyi díszben pompázó fuvatalára, mögötte pedig nagy tömegben haladtak a trombitások, lovasok és mögöttük a fegyveres tömeg. 495. Egykori katonái mindenünnen sietve, fegyveresen csatlakoztak a gyászmenethez, és úgy, ahogy odaértek, azonnal rendben sorakoztak. De rengeteg egyéb munkátlan tömeg is összecsozdult. A gyászmenetben ott hordozták díszjelvényeit azokat a bárdokat is, amelyek uralma alatt hatalmának díszei voltak.

496. Amint a gyászmenet a városba ért, a pompa egészen rendkívüli, túlzott méreteket öltött. Kétezernél is több, nagy buzgalommal készített aranykoszorút vittek a holttest mellett – a városok, az alatta szolgáló legiók és az egyes barátok ajándékait. A temetésre küldött egyéb ajándékok pompáját el sem lehet mondani. 497. Az összesereglett katonaságtól félve, holttestét valamennyi pap és papnő is elkísérte, külön-

külön csoportokban, továbbá a teljes senatus és valamennyi magistratus, mindenki teljes díszben. 498. Egy másik csoportban az ún. lovagok tömege követte, majd csapatonként következett az egész sereg, amely egykor alatta szolgált. Ezek mind, személyesen akarván részt venni a gyászünnepségen, nagy lelkesedéssel tömörültek itt, magukkal hozva aranyozott hadijelvényeiket, ezüsttel bevont fegyvereiket, úgy, amint ez ma is szokásos a gyászmenetek alkalmából. Meg sem lehetett számolni a trombitások és kürtösök tömegét, akik hol dallamos, hol gyászos zenét szolgáltattak. 499. Előbb a senatus, majd sorra a lovagok, a hadsereg, végül a nép magasztalta őt fennhangon: egyesek azért, mert őszintén gyászolták Sullát, mások csupán azért, mert még ott és akkor is reszkettek seregétől és holttestétől, mintha még életben volna. Mert ha visszatekintettek tetteire, és emlékübe idézték mindazt, amit ez az ember cselekedett, megrémültek és meg kellett vallaniuk, hogy ő, aki életében a legnagyobb szerencsével járt minden ellenségével szemben, halálában is félelmet kelt. 500. Amikor pedig holttestét kitétték arra a szószékre, amelyről a Forumon a nép előtt szónokolni szoktak, a gyászbeszédet annak az időnek legnagyobb szónoka tartotta, mivel Sulla fia, Faustus még nagyon is fiatal volt. Majd a senatus néhány erősebb tagja vállára vette a koporsót, és így vitték el a Mars-mezőre, a királyok temetkezési helyére. A fellobbanó máglya körül ünnepélyes menetben vonultak fel a lovasok és az egész hadsereg.

107

501. Így ért véget Sulla élete. A consulok pedig, amint eltávoztak a máglya mellől, azonnal gyalázkodó szavakkal estek egymásnak, s a város lakossága részben az egyik, részben a másik pártjára állt. Lepidus, meg akarván nyerni magának az italicusokat, megígérte, hogy visszaadja nekik a Sulla által elkobzott földeket. 502. A senatus félelmében megeskette mindkettejüket, hogy nem törnek egymás ellen fegyverrel. Lepidus a sorsolás során az Alpokon túli Galliát kapta provinciaként, s a választásokra sem tért vissza, elszánva arra, hogy a következő évben, ha megszabadul az esküben vállalt kötelezettségtől, akadálytalanul hadat indít a Sulla-pártiak ellen. Úgy vélte ugyanis, hogy az eskü csak hivatali idejük tartamára szól. 503. Mivel azonban tervei nem

514

maradtak titokban, a senatus visszahívta, ő pedig jól tudva, hogy miért hívták vissza, egész seregével a város ellen indult, hogy annak élén vonul majd be. Mikor ebben megakadályozták, parancsot adott, hogy ragadjanak fegyvert, s a másik oldalon Catulus hasonló utasítást adott. 504. A Mars-mező közvetlen közelében csaptak össze. Lepidus vereséget szenvedett, de rövid ellenállás után Sardiniába hajózott át, ahol sorvadásban meghalt. Seregének egy-egy köteléke még okozott némi bajt, de aztán felbomlott; zömüket Perpenna Hispaniába, Sertorius-hoz vezette.

108

505. Sulla polgárháborújának maradványaihoz tartozik Sertorius háborúja, amely nyolc évig tartott, és semmiképpen sem volt könnyű a rómaiak számára, mivel nemcsak az ibérek ellen, hanem egymás seregei és Sertorius ellen is harcolniuk kellett. Ez ugyanaz a Sertorius, akit annak idején Hispania helytartóságára választottak meg, majd Carbóval együtt harcolt Sulla ellen, fegyverszünet idején elfoglalta Suessa városát és innen elmenekülve távozott praetori provinciájába. 506. Mivel Italiából is hozott magával sereget és a keltibérek sorai-ból további sereget gyűjtött, az előző helytartókat, akik Sulla pártján álltak és az uralmat nem adták neki át, Hispaniából kiűzte és a Sulla által odaküldött Metellus ellen is szerencsésen harcolt. 507. Amikor biatrorsága révén már nagy hírré tett szert, ott levő híveiből háromszáz tagú tanácsot szervezett, azt állította, hogy ez a rómaiak igazi tanácsa, s a római senatus elleni dacból *senatusnak* nevezte. 508. Sullának, majd később Lepidusnak halála után, annak az újabb itáliai seregnek segítségével, amelyet Perpenna, Lepidus praetora vezetett hozzá, hír szerint Italiát is megtámadta volna, ha a senatus a korábbi sereg után újabb sereget és hadvezért nem küldt Hispaniába, a még nagyon is fiatal, de Sulla alatt Afrikában és Italiában véghezvitt haditettei alapján már hírneves Pompeius személyében.

515

509. Pompeius merészen átkelt az Alpokon, de nem ott, ahol Hannibal hajtotta végre nagy tetteit, hanem a Rhodanus- és Éridanos-folyók forrásvidékénél tört magának utat. Ez a két folyó egymástól nem messze, az Alpokban ered, de egyikük az Alpoktól északra kelta területen át a Tyrrhén-tengerbe ömlik, a másik pedig az Alpoktól délre, az Adriába, és itt már nem Eridanusnak, hanem Padusnak nevezik. 510. Amikor Pompeius Hispaniába ért, Sertorius kardélre hányta egy takarmánygyűjtésre indult teljes legióját a máhavitő állatokkal és rabszolgákkal együtt, majd Pompeius szeme láttára kirabolta és lerombolta Laurón városát. 511. Az ostrom során egy asszony, akin foglyul ejtője erőszakot akart elkövetni, női gyengesége ellenére saját kezével kaparta ki merénylőjének szemét. Sertorius, amikor ezt a szörnyű esetet meghallotta, ezt az egész cohorsot, amely hasonló elvadult cselekedetekről amúgy is hírhedt volt, bár csupa római katonából állt, felkoncoltatta.

512. Ekkor a tél közeledtével a két sereg különvált egymástól, de tavasszal ismét egymásnak támadtak. Metellus és Pompeius a Pyrenaeusok felől, ahol a telet töltötték, Sertorius és Perpenna pedig Lusitania irányából támadott. Sucro város közelében csaptak össze. 513. Bár derült égből félelmetes dörgés hallatszott, és természetellenes módon vilámlott, harcban edzett vezéreként ettől nem estek rémületbe, hanem kölcsönösen nagy öldöklést vittek véghez, míg végül Metellus Perpennát meg nem futamította és táborát ki nem rabolta; a másik szárnyon Sertorius legyőzte Pompeiust és maga Pompeius is combján súlyos sebet szenvedett egy dárдахajtástól. Így fejeződött be ez a csata. 514. Volt Sertoriusnak egy kezéhez szokott, megszelídített fehér szarvasa. Mivel ez éppen akkor eltűnt, Sertorius ezt rossz előjelnek tekintette, búskomor lett, tétlenségbe esett, bár az ellenség sokat gúnyolta a szarvas miatt. Amikor azonban meglátták a szarvast, amint a cserjék között szaladt, Sertorius is felpattant ülőhelyéről és azonnal, mintha a szarvas adott volna jelt az ütközet megkezdésére, támadást indított az ellenség ellen.

515. Nem sokkal később Segontia mellett déltől a csillagok felkeltéig tartó nagy csatát vívott. Ebben lovasai élén győzelmet aratott Pompeius felett és annak mintegy hatezer emberét kardélre hányta, míg ő maga csak feleannyit veszített. Ugyanekkor Metellus Perpennának mintegy ötezer emberét ölte meg. 516. A csatát követő napon Sertorius számos barbárt véve magához, váratlanul késő délután megtámadta Metellus táborát azzal a merész szándékkal, hogy sánccal elzárja, de Pompeius támadásának hatására elállt szándékától.

517. Ez történt azon a nyáron, majd a két sereg ismét téli táborra vonult vissza. A következő évben, amely a százhetvenhatodik olympias évré esett, végrendelet által két újabb provincia került a rómaiak birtokába, és pedig Bithynia, Nikomédés hagyatékaként, és Kyréné, amelyet a Lagida dinasztiából származó Ptolemaiosz Apión hagyott a rómaiakra. 518. De ugyanakkor sorra fellobbantak a harcok is: Sertorius háborúja Hispaniában, Mithridatész Keleten, a kalózháború az egész tengeren, egy további háború Krétán a sziget lakói ellen, végül pedig Italiában a gladiátorok harca, amely váratlanul és hevesen érte a rómaiakat. 519. De bár ennyi háborúban kellett megosztani a római erőket, Hispaniába mégis két további legiót küldtek, amelyeket Metellus és Pompeius a meglevő sereghez csatolt, majd a Pyrenaeusok felől ismét Hispania területére léptek. Sertorius és Perpenna Lusitaniából kiindulva szálltak velük szembe.

520. Ekkor igen sokan szöktek át Sertoriustól Metellushoz. Sertorius emiatt elkeseredve vad és barbár módon dühöngött katonái ellen, s ezzel meggyűlöltette magát. Hadserege leginkább amiatt hibáztatta, hogy kizárólag keltibér dárdásokkal vette magát körül, s a rómaiakat elűzve, testőrségét is helyettük amazokból állította össze. 521. Mert bár a római nép ellensége alatt harcoltak, mégsem viselték el a hűtlenség gyalázatát. Mélyen sértette őket, hogy miután Sertorius kedvéért hűtlenné váltak saját hazájukkal szemben, most ő sem bízik már

bennük, és méltatlannak tartották, hogy a szökevények miatt a megmaradottakra neheztel. 522. De a keltibérek is, bátorságra kapva, gyakran viselkedtek a megbízhatatlanoknak tekintett rómaiakkal szemben elbizakodottan. Azok azonban, az eddigi sikerekre gondolva, mégsem hagyták el Sertoriust; hiszen ez idő tájt nem volt nála sem harciasabb, sem szerencsésebb hadvezér. Gyorsasága miatt a keltibérek Hannibálnak nevezték; eddig őt ismerték a legelszántabb és legravaszabb hadvezérnek. 523. A hadsereg tehát kitartott Sertorius mellett, de Metellus katonái sok városát lerohanták, és a férfi lakosságot az ő ellenőrzésük alatt álló területre hajtották. Miközben egy alkalommal Pompeius Palantiát ostromolta, s a város falait már aláaknázza és fával aládúcolta, Sertorius váratlanul ott termett, az ostromnak véget vetett, de Pompeiusnak még sikerült a falakat felgyújtania és Metellushoz visszavonulnia. 524. Sertorius ismét helyrebillentette már ingadozó helyzetét, majd megtámadva a Calagurris mellett táborozó ellenséget, három ezer emberüket levágta. Ez történt ebben az évben Hispaniában.

113

525. A következő évben a római hadvezérek, immár nagyobb bátorságra kapván, nagy önbizalommal megtámadták a Sertorius uralma alatt levő városokat, többet leromboltak, másokat elfoglaltak, és ellenségekkel szemben mind nagyobb fölénybe kerültek. 526. Nagy ütközetben mégsem csaptak vele össze, hanem [továbbra is egyes csapatok csatározásaira szorítkoztak], de a következő évben még nagyobb önbizalommal jártak el. Sertoriust ekkor már az istenek is sújtották: a harci fáradalmakat önként kerülte immár, és ideje nagy részét fényűzésben, nők társaságában, lakomákon, dőzsöléssel töltötte el. 527. Így egymás után szenvedte a vereségeket. Mivel mindenütt rémeket látott, hirtelen haragúvá is lett, embereit kegyetlenül büntette és mindenkiel szemben bizalmatlan volt. Végül már Perpenna is, aki Aemilius Lepidus felkelése után önként csatlakozott hozzá nagyszámú seregével, féltette saját életét, és – hogy elébevágjon – tíz emberrel együtt összeesküvést szőtt ellene. 528. Amikor az összeesküvést elárulták és Sertorius annak egyes résztvevőit megbüntette, mások pedig elmenekültek, Perpenna, akinek tervei minden várakozás ellenére rejtve maradtak, még nagyobb

518

rettéssel látott munkához, és mivel Sertorius saját testőrei nélkül egy lépést sem tett, lakomára hívta meg. Őt magát és vele együtt a termet körülvevő őrseget leitatta, és a lakoma végén meggyilkolta.

114

529. A sereg zajongás és harag közepette azonnal Perpenna ellen lázadt, Sertorius elleni gyűlöletük pillanatok alatt szeretetté változott, mint ahogyan az emberek általában a halottakkal szemben haragjukat elfelejtik, a bántó tettek feledésbe merülnek, erényüket azonban ébren tartja a kegyeletes emlékezet. 530. Ha mindezen felül számbavették helyzetüket is, Perpennát mint magánembert kevésbe vették. Tudták, hogy eddig is csak Sertorius virtusa volt képes őket megmenteni; most hát keserű haraggal fordultak Perpenna ellen maguk a rómaiak is és velük együtt a barbárok, különösen pedig azok a lusitanok, akiknek szolgálatait Sertorius leginkább vette igénybe. 531. Amikor pedig felnyitották Sertorius végrendeletét és abban Perpennát találták feljegyezve örökösként, még nagyobb düh és gyűlölet fogta el őket vele szemben, hogy nemcsak előljáróját és hadvezérét, hanem barátját és pülvőjét ölte meg ily gyalázatos módon. 532. Bosszút is álltak volna, de Perpenna, gyorsan körbejárva a csapatokat, egyeseket ajándékokkal, másokat pedig ígérettel nyert meg magának, ismét másokat fenyegetésekkel rémített meg, néhány embert pedig a többiek elrettentésére meg is ölt. A tömeg előtt elvonulva demagóg beszédeket tartott; a foglyokat, akiket még Sertorius tartóztatott le, szabadon engedte, az ibéreknek pedig visszaadta kezeseiket. 533. Miután így megnyerte őket magának, elismerték hadvezérüknek, Sertorius után ugyanis rangban a következő. Mégsem szűnt meg vele szemben az ellenséges hangulat. Mert hamarosan bátorságra kapott, a büntetésben kegyetlennek bizonyult, s a Rómából hozzá menekült előkelők közül is hármat megölt, köztük saját unokaöccsét.

519

534. Miután Metellus Hispania más részeire vonult tovább – nem látta ugyanis kockázatosnak, hogy Perpenna legyőzését kizárólag Pompeiusra bízva –, néhány napon át csak kisebb csatározások folytak. Pompeius és Perpenna kölcsönösen igyekeztek egymás erejét kipuhatolni, anélkül, hogy egész seregüket kockáztatnák. A tizedik napon azután hatalmas csata kezdődött. 535. Ekkor már mindkét fél el volt szánva arra, hogy egyetlen csatában dönti el a harcot; Pompeius azért, mert Perpenna hadvezéri tudományát nem sokra becsülte, Perpenna pedig abban a tudatban, hogy serege hosszú ideig úgysem marad hozzá hűséges. A két vezér szinte teljes erejével csapott össze. Pompeius hamarosan fölénybe került, hiszen nem állt szemben sem kiváló hadvezérrel, sem elszánt sereggel. 536. Amikor Perpenna egész serege már hanyatt-homlok futott, Perpenna sűrű cserjék között rejtőzködött el, jobban tartott saját katonáitól, mint az ellenségtől. Néhány lovas fogta el és Pompeius elé hurcolták. Itt saját emberei is gyalázkodó szavakkal támadtak rá mint Sertorius gyilkosára, ő maga azonban azt kiáltozta, hogy Pompeiusnak még sok mindent tud elmondani a római párt-harcról. Lehet, hogy ezt őszintén mondta, de lehet, hogy csupán saját biztonsága kedvéért. 537. Pompeius azonban anélkül, hogy maga elé bocsátotta volna, egy emberével megölette; talán attól tartott, Perpenna váratlanul olyan dolgokat fecseg ki, amelyek Rómában újabb bajok forrásaivá lehetnek. Úgy tűnik, Pompeius ezt nagyon okosan tette és ezzel is öregbítette jó hírnevét. 538. Így Sertorius életével együtt véget ért a hispaniai háború is. Valószínű, hogy ha Sertorius él, nem fejeződött volna be sem ilyen hirtelenül, sem ennyire könnyen.

539. Ebben az időben Itáliában a Capuában előadások céljaira képzett gladiátorok egyike, Spartacus, egy thrák származású férfi, aki egykor római katona volt, de szökése és fogságba esése után eladás révén a gladiátorok közé került, mintegy hetven társát rávette, hogy inkább a szabadságért vállaljanak veszélyt, mintsem azért, hogy az előadásokon látványként szolgáljanak. Segítségükkel leütötte az őröket és elmenekült.

540. Útközben egyes járókelőktől husángokat és kardokat raboltak, s ezekkel felfegyverkezve a Vesuvius hegyre menekültek. Itt Spartacus számos szökött rabszolgát és egyes, szabad földműveseket is magához fogadott, s a szomszédos földeken portyázott, Oinomaos és Krixos nevű gladiátortársait pedig alvezéreivé tette. 541. Zsákmányukat egyenlő arányban osztották szét, és így hamarosan nagy tömeg csatlakozott hozzájuk. Először Varinius Glabert küldték ellene, majd Publius Valerius. Ezek nem szervezett seregekkel, hanem hevenyészve, innen-onnan összetoborzott emberekkel támadtak rá. A rómaiak Spartacus vállalkozását ugyanis még nem tartották háborúnak, hanem afféle rablótévékenység jellegű rendzavarásnak. Az ellene küldött csapatok vereséget szenvedtek, sőt Spartacus Variniusnak még harci ménjét is elfogta, és maga a római hadvezér is kicsiny híján a gladiátorok foglyává lett. 542. Spartacushoz győzelme után még számosabban csatlakoztak, így serege már hetvenezer főre duzzadt. Ő maga készíttette fegyvereit és ezekből nagy készletet gyűjtött össze. Ekkor ellene küldték a két consult, két legióval.

543. Ezek egyike a harmincezer katona élén álló Krixost a Garganus hegyre menekítette, hogy tövében úgy megverte, hogy seregének kétharmad része vele együtt ottveszett. 544. Spartacust, aki az Appennineken keresztül az Alpok vidéke felé sietett, s az Alpokon át kelta területre akart áttörni, a másik consul feltartóztatta, és – miközben consultársa hátulról szorongatta a rabszolgasereget – meg akarta akadályozni menekülésében. Spartacus azonban külön-külön szállt szembe velük és mindkettejüket legyőzte. 545. Így azok teljesen megzavarodva hátrálni voltak kénytelenek. Spartacus ekkor háromszáz római hadifoglyot Krixos halotti árnyainak tiszteletére áldozatul leöletett. Serege ekkor már százhúszezer főre emelkedvén, Róma ellen indult. Minden felesleges felszerelést elvetett, és valamennyi foglyot, még az igásállatokat is levágta, hogy serege könnyebben mozogjon. További szökevényeket sem volt már hajlandó befogadni. 546. A két consul Picenum földjén szállt vele újra szembe. Ismét nagy csatát vívtak, amelyben a rómaiak újabb súlyos vereséget szenvedtek. 547. Spartacus mégis lemondott a Róma elleni támadás tervéről, mert még nem érezte magát harcra késznek, és serege

sem volt még kellőképpen felfegyverezve. Egyetlen város sem támogatta őket, hiszen mindnyájan mégiscsak szökött rabszolgák, gyűlésező elemek voltak. Útközben elfoglalta a Thurioi város körüli hegyeket és magát a várost, de megtiltotta, hogy a kereskedők aranyat és ezüstöt hozzanak táborába és hogy katonái ilyesmit tulajdonukban tartsanak. Csupán vasat és bronzot vásároltak nagy áron, s azokat, akik ezt behozták, nem bántalmazták. 548. Így sikertült bőséges nyersanyagot szerezniük, és magukat megfelelően felszerelniük. A városból kisebb rablótámadásokat indítottak, s ezek során még egy alkalommal összecsaptak a rómaiakkal, azokat ismét legyőzték, és zsákmánnyal bőven megrakodva tértek vissza.

118

549. Már harmadik éve tartott és félelmetes arányokat öltött ez a háború, amelyet a rómaiak eleinte, mint afféle gladiátori vállalkozást, mosolyogva semmibe vettek. Az új praetorok választása idején már akkora aggodalom töltött el mindenkit, hogy senki sem akart vállalkozni e tisztségre. Végül Licinius Crassus, ez a származásával és vagyonával egyaránt valamennyi római közül kiemelkedő férfiú vállalta a praetorrát, és újabb hat legióval Spartacus ellen indult. A hadszíntéren a két consuli legiót is seregéhez csatolta. 550. Mivel azonban ezek már több ízben szenvedtek vereséget, sorsvetés útján minden tizedik katonát kiválasztott, és ezeket kivégezte. Mások ettől eltérően úgy mondják el, hogy az egész hadsereget vitte csatába és csak az első vereség után tizedelte meg őket. Ily módon, nem törődve a kivégzettek tömegével, körülbelül négyezer katonáját ölette meg. 551. De akár így, akár amúgy járt el, bizonyos, hogy ettől fogva katonái jobban félték tőle, mint magától az ellenség által rájuk mért vereségtől. Sikertült is hamarosan legyőznie Spartacusnak egy tízezer főnyi, vele szemben táborozó seregét, és miután kétharmad részüket megölte, nagy önbizalommal magát Spartacust is megtámadta. Fölötte is fényes győzelmet aratott és üldözőbe fogta. Spartacus Szicíliába akart ekkor átkelni, s ezért a tenger felé menekült. Crassus utolérte seregét, és a menekülés útját fallal, sáncárokkal és palánkkal rekesztette el.

522

119

552. Ezután Spartacus a samnisok földjére akart áttörni. Crassus egy korai hajnalon hatezer emberét semmisítette meg, és még ugyanazon nap délutánján további hatezret, míg a római seregből mindössze három ezrek el és heten sebesültek meg. Ilyen győzelemre törő elszántat válogatott ki seregéből az egyszerű kegyetlen büntetés. 553. Spartacus egy felmentő lovassereg érkezését várta, mindaddig nem akart seregével újabb csatába bocsátkozni, amíg az meg nem érkezik. Ehelyett állandóan nyugtalanította az őt körülvevő sereget, a váratlan rajtukérek itt is, ott is egymást érték; a sánc építéséhez felhalmozott fegyveranyagot az árokba vetette és meggyújtotta, s ezzel a rómaiak haradozásait nagyon megnehezítette. Egy római hadifoglyot a két sereg között keresztre feszített, hogy ezzel saját katonáinak is szemléletesen megmutassa, mire számíthatnak vereség esetén. 554. Amikor Rómában értesültek az ostromról, nagyon dicstelennek tartván, ha a gladiátorháború még sokáig elhúzódik, Crassus hadvezértársává választották a Hispaniából csak az imént megérkezett Pompeiust. Ennyire meg voltak győződve a Spartacus elleni háború nehéz voltáról és nagy méreteiről.

120

555. E választás miatt Crassus immár minden erejével azon volt, hogy Spartacusszal mihamarabb leszámoljon, mert semmiképpen sem akarta, hogy a győzelem dicsősége Pompeiusnak jusson. Spartacus pedig, mielőtt akarva előznie Pompeius támadását, Crassust egyezkedésre szólította fel. 556. Mivel azonban javaslata megvető elutasításba ütközött, döntő csatára szánta el magát. Időközben megérkeztek a várt lovass csapatok is. Így seregével együtt áttört az ostroméptményeken, és Crassus üldözése elől Brundisium irányában tért ki. 557. Útközben értesült arról, hogy Lucullus serege a Mithridatés fölött aratott győzelem után éppen akkor szállt partra Brundisiumban. Reménytelen helyzetében még meglevő nagyszámú seregével megtámadta Crassust. Hosszú ideig tartott és hevesen dúlt a harc, hiszen több tízezer, egyaránt végső-ig elszánt ember vívta. Spartacus egy lándzsától combján megsérült, vérre esett, de pajzsát maga előtt tartva tovább harcolt az ellene törők

523

ellen. Végül őt is, harcostársait is bekerítették és megölték. 558. Seregének szétszóródott többi részét tömegesen koncolták fel. Az elesetteket meg sem lehetett számolni, míg a rómaiak csak mintegy ezer embert veszítettek. Spartacus holtteste nem került elő. 559. Rengetegen menekültek a csata után a hegyek közé, Crassus ezeket is megtámadta. A menekültek négy csapatba oszlottak és úgy harcoltak ellene, míg hatezer ember híján mind el nem estek. Az élve elfogottakat Crassus a Capuából Rómába vezető út teljes hosszában keresztre feszítette.

121

560. Mindezt Crassus hat hónap alatt hajtotta végre, és ezzel máris Pompeius dicsőségének vetélytársa lett. Mivel Pompeius nem bocsátotta el seregét, Crassus is magánál tartotta a sajátját. Mindketten a következő év consulságára pályáztak. Crassus ezt megtehetette Sulla törvénye értelmében, hiszen már betöltötte a praetori tisztséget, Pompeius azonban harmincnégy éves volt, és még sem quaesturát, sem praeturát nem viselt, viszont megígérte a néptribunusoknak, hogy hatalmukat a korábbi állapotnak megfelelően több vonatkozásban is helyreállítja. 561. Bár mindkettejüket megválasztották consulnak, egyik sem bocsátotta el seregét, hanem azt a város közelében tartották. Pompeius arra hivatkozott, hogy a Hispania felett aratott győzelem utáni diadalmenet végett meg kell várnia Metellus érkezését, Crassus pedig azt mondogatta, hogy előbb Pompeius bocsássa el seregét. 562. A nép újabb viszály kezdetét látta, és félt a két megszálló hadseregtől is, arra kérte hát a népgyűlésen éppen elnöklő consulokat, béküljenek ki egymással. Először mindketten elutasították a kérést, 563. ekkor azonban mintegy isteni sugallatra, néhányan rettenetes bajokat jósoltak arra az esetre, ha a két consul nem békülne ki. A nép újra csak keservesen, Sulla és Marius háborújának szenvedéseit is felidézve, könyörgött hozzájuk. 564. Előbb Crassus engedett: leszállt hivatali székéről és a kibékülés jeléül kezét nyújtva, Pompeiushoz közeledett. Erre már Pompeius is felállt és néhány lépésnyire elébe ment. A nép mindaddig nem távozott a gyűlésről, amíg a két consul írásban el nem rendelte a seregek feloszlását. 565. Így hát ez a viszály, amely már nagyobb bonyodalmakkal fenyegetett, békésen megoldódott: a polgárháborúknak ez a szakasza mintegy hatvan évvel Tiberius Gracchus meggyilkolása után zajlott le.

524

A RÓMAI POLGÁRHÁBORÚK 2.

1

1. Sulla egyeduralma után és mindazok után, amit ezt követően Sertorius és Perpenna Hispaniában vittek véghez, további polgárháborúk követték egymást Rómában mindaddig, míg előbb Gaius Caesar és Pompeius Magnus egymás elleni harca során Pompeiust meg nem ölték Caesar, majd Caesart is a senatus üléstermében le nem mészárolták azon a címen, hogy királyságra tör. Hogy mindez miként ment végbe, és hogyan pusztult el Pompeius és Gaius – ezt mutatja be a Polgárháborúknak ez a második könyve.

2. Pompeius, aki csak nemrég tisztította meg a tengert az akkor mindenütt nagymértékben elburjánzott kalózkodástól, a kalózok után Mithridatést, Pontus királyát is leverte, királyságát pedig mindazokkal a keleti provinciákkal együtt, amelyeket az annak idején meghódított, megszervezte. 3. Caesar ekkor még fiatal volt, de félelmetes szónok, bátor ember, aki mindent merészelt és mindent remélt, s a népszerűség érdekében anyagi erején felül is pazarolt, olyannyira, hogy aetolia és praetor korában már teljesen eladósodott. A tömeg szemében azonban roppantul népszerű volt, hiszen a nép mindig a bőkezűeket tartja nagyra.

2

4. Ekkor történt, hogy Gaius Catilina, a szélteben ismert előkelő származású, de mindenre elszánt ember, aki hír szerint Aurelia Orestilla iránti szerelmében még saját fiát is megölte – mivel Orestilla nem akart egy gyermekes emberhez hozzámenni –, s aki annak idején Sullának közeli barátja, párthíve és rajongója volt, ámde népszerűség-hajszása miatt szegénységre jutott – bár tekintélyes férfiak és asszonyok gondjait még mindig élvezte –, consulságra pályázott abban a reményben, hogy ezúton zsarnoki hatalomra tehet szert. 5. Bár nagyon

525

remélte megválasztatását, a fent elmondott gyanú miatt mégis alulmaradt, és helyette Cicero, az ékes beszédű, kiváló szónok nyerte el a tisztséget. Catilina Cicerót – egyúttal az öt megválasztó polgárokat is gyalázva – azzal gúnyolta, hogy nemzetségének ismeretlen volta miatt „új ember”-nek nevezte, tudniillik így nevezik azokat, akik csak saját maguk, nem pedig elődeik révén váltak híresekké; mivel pedig Cicero Rómában idegen volt, *inquinus*nak [zsellérnek] is mondta; azokat nevezik így, akik mások házában bérlőként laknak.

6. Egyébként ettől fogva lemondott a politikai tevékenységről mint amely egyáltalán nem mozdítja elő hatásosan a [személyi uralom] gyors elnyerését, sőt ellenkezőleg, csak viszálykodással és féltékenységgel jár. Időközben számos asszonytól, akik azt remélték, hogy valamilyen zavar idején meggyilkolhatják férjeiket, sok pénzt szedett össze. Ezután néhány senatorral és ún. lovaggal összeesküvést szőtt, s ebbe közrendűeket, idegeneket és rabszolgákat is bevont. 7. Közvetlen segítőitársai minden tervében Cornelius Lentulus és Cethegus, ennél az évnek praetorai voltak. Egész Italiába követeket küldött Sullának azokhoz az egykori párthíveihez, akik erőszakkal szerzett vagyonukat elpazarolták, és most újabb, az akkoriakhoz hasonló tettekre vágyódtak. Faesulaeba és Etruriába Gaius Manliust küldte, Picenumba és Apuliába más híveit, akik titokban sereget gyűjtöttek számára.

3

8. Mindezeket az addig ismeretlen tényeket Fulvia, egy meglehetősen előkelő asszony elárulta Cicerónak. Szeretője, Quintus Curio, egy gyalázatos tettei miatt a senatusból kítaszított – és ezért Catilina ezen összeesküvésében való részvételre méltónak tekintett – ember nagy könnyelműen eldicsekedett szerelmesének azzal, hogy hamarosan hatalomra jut. Közben azonban már az Italiában történő dolgokról is mindenféle szóbeszéd járta. 9. Cicero a várost egymástól megfelelő távolságra elhelyezett őrségekkel megszállta, és számos előkelő embert küldött ki a gyanús helyekre, hogy ott figyeljék meg az eseményeket. 10. Catilina, bár senki sem merészelte személyében megtámadni – hiszen még semmi biztosat sem tudtak –, mégis megrettent, és úgy vélvén, hogy az idő múlásával a gyanú is egyre fokozódik, minden re-

ményét a gyors cselekvésbe helyezte; vagyonát Faesulaeba küldte, és összeesküvő társainak meghagyván, hogy gyilkolják meg Cicerót, a várost pedig egyetlen éjszakán, egymástól távol eső pontokon gyűjtik fel, Gaius Manliushoz sietett azzal, hogy hamarosan újabb sereget gyűjt, s a város felgyűjtésének hírére tüstént ott terem. 11. Nagy könnyelműségében, mint valami proconsul, vesszőnyalábot és bárdokat hordatott maga előtt, és sereget gyűjtve így vonult egészen Manlius táboráig. Lentulus és összeesküvő társai úgy határoztak, hogy mihelyt értesülnek Catilinának Faesulaeba való megérkezéséről, Cicero házána bejárata előtt kora hajnalban, elrejtett kardokkal lesben állnak, és ha rangjukra való tekintettel bebocsátást nyernek, valami ügyben elbeszélgetnek vele, az atriumban a hosszas csevegés közben észrevétel nélkül elválasztják embereitől és megölik; 12. ugyanekkor Lucius Bestia néptribunus küldönccivel azonnal népgyűlést hív össze, és ott vádat emel Cicero ellen, mint aki szüntelen gyávaságában és viszálykodó természeténél fogva a város nyugalmát egy apróság miatt felkavarta; majd Bestia szónoklatát követő éjszakán más emberek tizenkét ponton felgyűjtik a várost, azt kirabolják, s a legkiválóbb polgárokat meggyilkolják.

4

13. Így határoztak Lentulus, Cethegus, Statilius és Cassius, a felkelés vezetői, és csak a kedvező alkalmat lesték. Ekkor történt, hogy az allobroxok követői, vádat emelvén helytartóik ellen... <Rómába mentek, és itt> bekapcsolódtak Lentulus összeesküvésébe azzal az ígérettel, hogy Galliát fellázzítják a rómaiak ellen. 14. Lentulus velük együtt a krotóni Vulturciust küldte Catilinához, aláírás nélküli levéllel. Az allobroxok azonban habozni kezdtek, s a dolgot közölték Fabius Sannival, aki az allobroxok patronusa volt – mint ahogy minden városnak megvan Rómában a maga patronusa. 15. Sangától értesült Cicero is, s az éppen távozóban levő allobroxokat Vulturciussal együtt letartóztatta, és tüstént a senatus elé vezette. Azok bevallották mindazt, amiben Lentulusszal és társaival megegyeztek, s az elébük vezetetteknek szemükbe is mondták, hogy Cornelius Lentulus többször emlegette: a végzet rendelése szerint három Corneliusnak kell Róma felett uralniuk, s ezek közül Cinna és Sulla uralma már be is következett.

16. Miután mindezt elmondták, a senatus Lentulust megfosztotta hivatalától, Cicero pedig minden vádlottat egy-egy praetor házában helyezvén őrizet alá, azonnal visszatért, és sorsukról szavazást rendelt el. Az ülésterem körül zűrzavar uralkodott, mert még semmi biztosat nem tudtak, de azok, akik bűnösnek érezték magukat, már rettegtek. 17. Lentulus és Cethegus rabszolgái és felszabadítottjai, számos kézművest is maguk mellé véve, kerülő utakon felkeresték a praetorok házeit azzal a szándékkal, hogy gazdáikat erőszakkal kiszabadítják. Cicero erről hírt szerzett, kirohant a senatus épületéből, a szükséges helyeken őrséget helyezett el, majd visszatérve sürgette a határozathozatalt. 18. Elsőnek Silanus, a következő évre kijelölt consul emelt szót. A rómaiaknál ugyanis elsőnek a kijelölt consul terjesztheti elő javaslatát, gondolom azért, mert a határozatok nagy részét majd neki kell végrehajtania, s ezért feltehető, hogy minden kérdésben a többieknél higgadtabb és meggondoltabb javaslatot tesz. 19. Silanusszal, aki a vádlottakkal szemben a legsúlyosabb büntetést javasolta, többen egyetértettek; amikor azonban Neróra került a javaslattétel sora, Nero azt tartotta méltányosnak, hogy mindaddig tartsák őket őrizet alatt, amíg Catilinát harcban le nem győzik, és mindent a legrészletesebben meg nem tudnak.

20. Gaius Caesar, aki maga sem volt ment ama gyanú alól, hogy egyetértett ezekkel az emberekkel – Cicero azonban, népszerűségére való tekintettel, nem merte őt is belekeverni az ügybe –, ehhez hozzátette, hogy Cicero helyezze a vádlottakat őrizet alá Itáliának azokban a városaiban, amelyeket alkalmasnak tart, mindaddig, amíg Catilina leveérése után bíróság elé nem állíthatják őket; így kellő tárgyalás és igazságszolgáltatás nélkül nem fognak valami jóvátehetlent elkövetni tekintélyes emberekkel szemben. 21. Mivel ezt a nézetet igazságosnak és elfogadhatónak tartották, többen is sorra helyeselték neki, míg végül Cato – aki immár világosan feltárta a Caesarral szembeni gyanút – és Cicero – aki rettegett a következő éjszakától, hogy az összeesküvőkkel egyetértő, a Forumon nyugtalankodó és önmagát s a vádlottakat egy-

úgy féltő tömeg valami törvénytelen dolgot talál cselekedni – végül is rá nem bírták a senatust, hogy a vádlottakat tettenérés címén ítélet nélkül végezzék ki. 22. Még tartott a senatus ülése, amikor Cicero minden egyes vádlottat a lakásból a börtönbe szállíttatott, és míg a tömeg mit sem sejtett, végignézte kivégzésüket, s aztán a Forumon várakozók előtt elhaladva ő közölte, hogy meghaltak. A tömeg rémülten, de ugyanakkor örvendve is saját rejtve maradásának, szétszéledt.

23. A város így fellélegzett a rettegés alól, amely egész napon át ránehézedett. Catilinát, aki már húszezer főnyi sereget gyűjtött, negyedrészüket fel is fegyverezte, és további felkészülés céljából Galliába tartott, Antonius, a másik consul az Alpok tövében utolérte. Minden nehézség nélkül legyőzte ezt az embert, aki esztelenül ilyen példátlan tette alá fejét, s amikor cselekvésre került sor, még hebehurgyább módon, kellő előkészület nélkül járt el. Sem Catilina, sem a vele együtt levő előkelők egyike sem tartotta önmagához méltónak a menekülést, hanem az ellenség sűrűjébe rohanva vesztették életüket. 24. Catilina felkelése, amely kevés híján a Várost végső veszélybe döntötte, így ért véget. Cicerót, aki addig csupán szónoklatának ereje révén volt köztismert, ekkor már tettei miatt is emlegették. Mindenki úgy tartotta, hogy a pusztulás szélén álló hazának ő a megmentője, a népgyűlés sokszoros hálát mondott neki, és különböző megtisztelő címekkel ruházta fel. Amikor Cato „a haza atyja”-ként szólította meg, a tömeg helyeslően kiáltott fel. 25. Egyesek úgy vélik, hogy ez a megtisztelő cím, amelyet első alkalommal Cicero kapott, róla szállt át azokra a mostani császárokra, akiket erre méltónak tartanak. Mert még ezek számára bár császári hatalommal rendelkeznek – sem szavazzák meg azonnal hatalomrajutásuk kezdetekor a többi kitüntető címmel együtt ezt is, hanem csupán egy bizonyos idő múlva, és akkor sem könnyedén, hanem csak a legnagyobb tettek teljes értékű elismeréseként.

26. Caesar, akit időközben Hispania praetorává választottak, hitelezői miatt egy időt még Rómában töltött, mivel népszerűség-hajhászása miatt vagyonát sokszorosán felülmúló adósságokba verte magát. Állítólag ekkor mondta azt, hogy még huszonöt millió sestertiusra van szüksége ahhoz, hogy semmije se legyen. 27. Miután a szorongató hitelezőkkel úgy-ahogy kiegyezett és Hispaniába távozott, ott elhanyagolta a városok ügyeivel való foglalkozást, a bíraskodást s az ehhez hasonló feladatokat, tudván, hogy saját céljai szempontjából ezek nem hajtanak hasznot. Ehelyett sereget gyűjtött, és egyenként megtámadta a még meg nem hódolt ibér törzseket, míg egész Hispaniát nem tette Róma adófizetőjévé, hatalmas pénzüsségeket küldve Rómába, az állam kincstárába. 28. Mindezek alapján a senatus triumphust engedélyezett számára. Ő maga a felvonulás fényes megrendezésének előkészületei közepette éppen Róma elővárosaiban tartózkodott azokban a napokban, amikor consulságra lehetett a pályázatot benyújtani. A pályázónak személyesen kellett megjelennie, viszont ha egyszer Róma területére lépett, nem térhetett volna többé vissza a triumphus megtartására. 29. Mivel a hatalom megszerzésére szerföltött törekedett, a felvonulást viszont még nem készítette elő, a senatust arra kérte, engedélyezze számára, hogy barátai az ő távollétében adhassák be pályázatát: bár tudja, hogy ez a törvények ellen van, de ilyen engedélyt már mások is kaptak. 30. Mivel azonban Cato ennek ellene mondott, s a pályázat benyújtásának utolsó napját hosszú beszédével teljesen igénybe vette, Caesar lemondva a triumphusról és benyújtva a pályázatát a consulságra, Rómában várta a népszavazást.

31. Eközben Pompeius, aki a Mithridatés elleni háború során nagy hírnévre és hatalomra tett szert, azt kérte, hogy a senatus is erősítse meg a királyok, fejedelmek és egyes városok javára tett számos intézkedését. 32. Többen féltékenységükben ellene voltak ennek, különösképpen pedig Lucullus, aki Pompeius előtt viselt hadat Mithridatés ellen, és arra hivatkozott, hogy Mithridatést már teljesen elgyöngült állapotban

hagyta rá Pompeiusra, úgyhogy legyőzését a saját érdemének tekinteti. Lucullusszal Crassus is együtt tartott. 33. Pompeius ezen felháborodva Caesarral szövetekezett, és esküvel fogadta, hogy támogatja a consulság elnyerésében. Caesar viszont tüstént kibékítette őt Crassusszal. Ez a három, együttesen a legnagyobb hatalommal bíró férfiú tehát összhangba hozta érdekét. Egy történetíró, Varro, aki egyetlen könyvben foglalta össze szövetekezésük történetét, műve címéül ezt adta: „A háromfejű szörnyeteg”. 34. Mivel a senatus is gyanút fogott ellentük, Caesar ellensúlyozására consultársává Lucius Bibulust választotta meg.

Azonnal meg is kezdődött köztük a viszálykodás, és mindegyikük felkészült a másikkal való fegyveres leszámolásra. Caesar azonban, aki kiválóan tudott tettetni, a senatusban Bibulushoz beszédet intézett az egyetértésről, mondván, hogy viszálykodásuk csak a közt károsítaná meg. 35. Bízta benne, hogy így is gondolkodik, és ez Bibulust megfontolatlaná, felkészületlenné és az eseményekkel szemben gyanútlaná tette. Caesar közben feltűnés nélkül nagyszámú fegyveres csapatot helyezett készenlétbe, majd a szegények érdekében törvényeket nyújtott be a senatusnál, és földet is osztott nekik, elsősorban a Capua körül fekvő kitűnő földeket, amelyeket mindaddig a köz javára, bérbeadással értékesítettek. Ezeket a háromgyermekes családapáknak osztotta szét, s ezzel a kedvezéssel ezt a hatalmas tömeget lekötelezte magának. Kitént ugyanis, hogy csupán a háromgyermekes családapák legalább húszezen vannak. 36. Mivel javaslatát többen ellenezték, felháborodást tetteve állítólagos igazságtalan cselekedeteik miatt, kirohant a senatusból, s annak az egész évnek folyamán a senatust nem is látta többé össze, hanem a szószekről a néphez beszélt. A nyilvánosság előtt csak Pompeius és Crassus véleményét kérdezte meg törvényjavaslatai felől. Azok helyeseltek, s a nép a szavazásra már elrejtett kardokkal vonult fel.

37. A senatust így senki se hívta össze, minthogy a másik consulnak egymagában nem is volt joga összehívni. Ezért Bibulus házában gyűltek össze, és mivel nem tudták Caesar hatalmát és tevékenységét megfelelő lépésekkel ellensúlyozni, úgy határoztak, hogy Bibulus szálljon szembe a törvényjavaslatokkal, és inkább vállalja a vereséget, mint a nemtörődömség vádját. 38. A rábeszélés hatására Bibulus Caesar beszéde közben a Forumra rohant, a zavaros vita hevében ütlegekre is sor került, a fegyveresek összetörték Bibulus vesszőnyalábait és hivatali jelvényeit, s a körülötte álló néptribunusok egyikét-másikat meg is sebesítették. 39. Bibulus rettegés nélkül feltárta nyakát, és nagy hangon tettük végrehajtására szólította fel Caesar híveit: „Ha nem vagyok képes Caesar rábírní az igazságos cselekvésre – így kiáltott –, legalább halálommal hárfítom rá gyűlöletes tettei gyalázatát.” 40. Barátai azonban akarata ellenére elvezették Iuppiter Stator közeli templomába. Ezután Catót küldték oda. Fiatalos hévvel utat tört magának a tömeg közepén és beszélni kezdett, de Caesar emberei felnyalábolták, magásra emelték és kihurcolták. 41. Mikor magára hagyták, más úton újra visszaroht a szószerkre. Mivel senki sem akart rá hallgatni, elállt a beszédétől, de Caesarra durván rárivallt; végül is újra felkapták és kidobták. Caesar így törvényerőre emelte javaslatait.

42. Ezek után megeskette a népet, hogy törvényeit örök időkre érvényesnek tekintik, s a senatusnak is megparancsolta az eskü letételét. Mivel többen, különösen pedig Cato, tiltakoztak ez ellen, Caesar halálbüntetést javasolt az eskü megtagadóival szemben, s a nép ezt is megerősítette. Ekkor félelmükben mindnyájan letették az esküt, köztük a néptribunusok is; mivel ugyanis mindenki más már megerősítette a törvényt, nem látták célravezetőnek az ellentmondást. 43. Ekkor a plebejus Vettius kivont karddal a tömeg közé rohant, s azt állította, hogy Bibulus, Cicero és Cato küldték őt Caesar és Pompeius meggyilkolására, s ezt a kardot is Bibulusnak egy Postumius nevű lictora adta át neki. 44. Bár az ügy minden tekintetben gyanúsnak látszott, Caesar

45. Megállította vele a népet, Vettius kihallgatását pedig a következő nap meghalasztották. Vettiust azonban, akit a börtönben vettek őrizet alá, még azon az éjszakán meggyilkolták. 45. Bár az esetről sok mindent találtak, Caesar továbbra is azt állította, hogy ezt is a leleplezéstől rettegők követték el, míg végül is a nép felhatalmazta arra, védekezzen az ellene összeesküvőkkel szemben. Bibulus teljesen kiengedte kezéből az ügyek intézését, és mintha csak magánember volna, hivatali évének egész hátralevő részében házáat sem hagyta el.

46. Caesar a politikai hatalom kizárólagos birtokában nem is firtatta többé Vettius ügyét. Ehelyett a tömeg kedvében járva több törvényt benyújtott elő, többek között a Pompeiusnak tett ígélet értelmében jóváhagyta annak minden intézkedését. 47. Az ún. lovagok, akik rangjukat tekintve a nép és a senatus között állanak, de vagyonuk, továbbá a vámok és a provinciák által fizetett adók bérlete révén, valamint ezzel foglalkoztatott megbízható rabszolgáik tömege által is minden tekintetben a legnagyobb befolyással rendelkeztek, már régóta kérték a senatustól, hogy engedjék el szolgáltatásaik egy részét. A senatus hosszasan vitatta a kérdést. 48. Caesar, akinek ekkor már semmi közönséges vonatkozásban nem volt szüksége a senatusra, hanem kizárólag a meggyűlést használta fel, elengedte nekik a bérleti díjak harmadrészét. A lovagok, elnyervén a várakozáson felüli kedvezményt, istenként magasztalták őt, s így Caesar egyetlen politikai lépésével a népnek újabb, nagy befolyással rendelkező tömegét nyerte meg magának. 49. Ezenkívül anyagi erején felül rendezett látványosságokat és állatviadalokat is mindenre kölcsön útján szerezve a pénzt, de pompás rendezésével bőkezűségével és fényes adományaival minden addig felülmúlt. Mindennek alapján meg is választották őt évre az Alpokon inneni és az Alpokon túli Gallia helytartójává, és ehhez négy legiót bocsátottak rendelkezésére.

50. Előre látva hosszas távollétét és a neki juttatott nagy kedvezményeket követő heves féltékenységet, lányát, bár az Caepio jegyese volt, Pompeiushoz adta feleségül, attól tartva, hogy az barátságuk ellenére is féltékennyé válik túlságos szerencséjére, s ugyanekkor legelszántabb híveit a következő évre különböző tisztségekhez juttatta. 51. Egyik barátját, Aulus Gabiniust consullá tette, Lucius Pisónak, a másik kijelölt consulnak pedig Calpurnia nevű lányát ő maga vette feleségül – hiába kiáltozta Cato, hogy házasságok révén kaparintják meg a vezetőszerpet! 52. Népröbunusokká tette Vatiniust és Clodius Pulchert. Ez utóbbi nemrég a nők egy ünnepi szertartása során magának Caesarnak feleségével rüt gyanúba keveredett. Caesar nem akarta elítélni ezt a nagyon népszerű embert, bár saját feleségétől emiatt elvált, mások azonban az ünnepi szertartáson elkövetett dolgok miatt istentelenség címen vád alá helyezték, s a vádlók között ott volt Cicero is. 53. Caesar, akit tanúszkodásra szólítottak fel, nem nyilatkozott, hanem Cicero ellen irányuló éllel – mivel az a három férfiú szövetezését már ekkor az egyeduralom kísérletének bélyegczte meg – népröbunusnak nevezte ki. Így az egyéni sérelemből mindketten hasznot húztak, és ellenségük rovására jót tettek a másikkal. Valószínű, hogy Clodius is már előre viszonzotta Caesarnak elnézését azzal, hogy támogatta galliai helytartóságát.

54. Ezt tette Caesar saját consulsága idején, majd hivatalát letéve azonnal megindult a másik tisztség gyakorlására. Clodius Cicerót törvénytelenység címen vád alá helyezte, mert az bírói eljárás bevéása nélkül végeztette ki Lentulust, Cethegust és társaikat. 55. Cicero, aki abban az ügyben a legnemesebb bátorsággal járt el, a mostani váddal szemben teljesen tehetetlennek bizonyult, gyászruhát öltött, mosdatlanul és ápolatlanul járt körbe, és minden utcasarkon leborult bárki előtt, aki útjába került, nem szégyellvén még azt sem, hogy ismeretlen embereket zaklat, úgy, hogy ez az eljárása a maga méltatlan voltával száralom helyett csak nevetséget keltett. 56. Ilyen gyávaságba esett egyetlen saját bírói ügye miatt az az ember, aki egész élete során fényesen megállta

helyét mások bírói tárgyalásainál. Állítólag Démosthenés sem volt képes megállni az athéniak bírósága előtt, hanem még a tárgyalás előtt elmenekült. 57. Amikor Clodius is lenézően visszautasította a nyílt utat elhangzó könyörgését, Cicero mindenről lemondott, és önkéntes száműzetésbe ment. Barátainak tömege kísérete, a senatus pedig minden város, király és fejedelem jóindulatába ajánlotta. 58. Clodius azonban leromboltatta házát és valamennyi villáját, s e sikerén felbátorodva már-már Pompeiusszal, a város leghatalmasabb emberével merte magát összevetni.

59. Pompeius Clodiusnak egy hivataltársát, Milót, aki még Clodiusnál legelszántabb volt, a consulság reményével kecsegtette, ezzel Clodius ellen ingerelte és felbízta, javasolja Cicero visszahívását. Azt remélte, hogy Cicero hazatérvén és viszontagságaira gondolván, nem mer majd szót emelni a fennálló rend ellen, de Clodiusnak még sok bajt okoz és bosszút áll rajta.

60. Cicero tehát, aki Pompeius miatt került száműzetésbe, most Pompeius segítségével térhetett vissza száműzetésének tizenhatodik hónapjában. Házát és villáit közköltségen állították helyre. A városkapunál a lakosság fényesen fogadta, hír szerint az az egész nap Cicero udvözlésével telt el. Állítólag ugyanez a kitüntetés érte egykor Démosthenést is, amikor Athénbe visszatért.

61. Caesar, miután Galliában és Britanniában sok fényes tettet hajtott végre – amelyeket Galliáról írt könyvemben mondtam el –, kincsekkel megrakodottan tért vissza az Éridanos [= Padus] folyó mellett fekvő, hullával határos Galliába, hogy a szüntelen háború után seregének egy kispihenést nyújtson. 62. Innen Rómába sokaknak sok kincset küldött, s annak az évnek tisztségviselői egyenként felkeresték, velük együtt máskülönbben előkelő személyek, provinciák helytartói és hadvezérek is, úgyhogy egy alkalommal százhusz lictor volt körülötte jelen, a senatorok közül pedig kétszáznál is többen. Mindezek részben köszöne-

tet mondtak a nekik már tanúsított jöttetekért, mások kölcsönt kértek tőle, ismét mások pedig valami hasonló előnyt akartak a maguk számára kieszközölni. Ekkor már minden általa történt, hatalmas hadsereg, anyagi ereje és mindenkivel szemben tanúsított emberbaráti jóakarat miatt. 63. Itt keresték fel Pompeius és Crassus, hatalmának társai is. Tanácskozásuk alapján úgy határoztak, hogy Pompeius és Crassus másodízben is viseljenek consulságot, Cacsarnak már meglévő helytartóságát pedig népszavazás útján további öt évre hosszabbítsák meg.

64. Ezek után elváltak egymástól. A consulválasztáson Pompeiusszal szemben fellépett Domitius Ahenobarbus. A választás napján mindketten még éjszaka a Mars-mezőre, a szavazás színhelyére vonultak. Embereik előbb csak veszekedni kezdtek, majd összecsaptak, úgy, hogy végül valaki Domitius fákhordozóját karddal földre sújtotta, általános menekülés kezdődött, maga Domitius nagy nehezen menekült házába, Pompeiusnak pedig véres köpenyét emberei vitték haza. Ily veszedelemben jutott mindkét jelölt.

18

65. A consullá választott Crassus és Pompeius ígéretükhöz híven Cacsarnak megszavaztatták a további öt évi helytartóságot, majd maguk között szétosztván a provinciákat s az azokkal együttjáró seregeket, Pompeius Hispaniát és Africát választotta; ezekre a területekre saját híveit küldte el, míg ő maga Rómában maradt. Crassus viszont Syriát és a vele határos területeket választotta, háborút akarva kezdeni a parthusok ellen abban a hiszemben, hogy ez könnyen végrehajtható, hírnevet adó és haszonnal járó vállalkozás lesz. 66. Amikor a várost elhagyta, máris sok kedvezőtlen előjel érte, a néptribunusok is arra intették, ne indítson hadat a mit sem vétett parthusok ellen, s engedetlenség esetén nyilvános átokkal fenyegették. Crassus mindezzel nem törődött, el is pusztult Parthiában, azonos nevű fiával és egész seregével együtt. Százezer emberből alig tízezen vergődtek vissza Syriába. 67. Crassus vereségének történetét azonban a parthus hadjáratról írt könyvem fogja tartalmazni. Róma éhségtől szorongatott lakossága Pompeiust választotta meg az ellátási ügyek kizárólagos vezetőjévé, és akárcsak annak idején a kalózok ellen, húsz senatort rendeltek mellé

536

segítőtársként. Ő ezeket, akkori eljárásához hasonlóan, az egyes provinciákba küldte ki, ő maga egyik helyről a másikra utazott, és Rómát hamarosan bőséges élelemmel látta el. Így hírneve és befolyása még nagyobbra emelkedett.

19

68. Ebben az időben halt meg szülésben Caesar lánya, Pompeius felesége. Mindenkin félelem lett úrrá a házassági kapcsolatok megszűnése miatt, mert előre látták, hogy az állam nagyon is rendezetlen és sok szempontból nehéz helyzetében Caesar és Pompeius hamarosan nagy seregekkel fognak egymás ellen támadni. 69. A tisztségeket ugyanis viszálykodás, megvesztegetés, méltatlan törtetés, kövek hajigálása és fégyvercsörgés közepette töltötték be, s ekkor harapózott el az a szokás is, hogy az emberek szemérmetlen nyíltsággal ajánlották fel és fogadták el a megvesztegetést, s maga a nép is csak pénzért ment el a választásokra. Előfordult, hogy valaki a consulság elnyeréséért nyolcszáz talentum összeget helyezett letétbe. 70. Az évről évre megválasztott consulok kénytelenek voltak lemondani a katonai parancsnokságról és a hadviselésről, mert ez a három ember mindettől elzárta őket. A gyámoltalanabbak a hadvezetés helyett hasznosabbnak tartották a város köztigyeinek intézését és saját utódaik választásának vezetését, 71. míg a jobbak az ilyen állapotok miatt teljesen lemondtak a vezetésről, úgy, hogy egy alkalommal e miatt a fejtelenség miatt nyolc hónapig consul nélkül maradt a város, Pompeius pedig semmilyen komoly feladattal nem törődött, hogy annál nagyobb szükség legyen dictator választására.

20

72. Ekkor már sokan mondogatták, hogy a jelenlegi bajokat csak a monarchia orvosolhatná, s erre egy nagyhatalmú, de ugyanakkor tisztességes embert kell választani – ezzel Pompeiusra céloztak –, aki megfelelő sereg élén áll, a nép barátjának tűnik, tekintélyenél fogva a senatust is vezetni tudja, életmódja mértékletes és józan, ami pedig a személyes találkozásokot illeti, könnyen megközelíthető vagy legalábbis ilyennek tűnik. 73. Pompeius szavakban felháborodottan utasította vissza

537

ezeket az elgondolásokat, gyakorlatilag azonban feltűnés nélkül mindent ennek érdekében cselekedett, és szándékosan nem törődött az állam rendezetlen helyzetével s a rendezetlenségből fakadó anarchiával.

74. Amikor Milo, aki Clodius ellen annak idején segítséget nyújtott neki, és Cicero visszahívása miatt a nép körében is népszerű volt, az anarchikus állapotokban erre kedvező alkalmat vélve találni, consul-ságra pályázott, szándékosan halogatta a népszavazást, míg végül Milo neheztelve azon, hogy Pompeius vele szemben is megbízhatatlanul viselkedett, vissza nem tért városába, Lanuviumba. Erről a városról mondják, hogy az Ilionból menekülő Diomédész elsőnek alapította Italia városai közül, Rómától százötven stadion távolságra.

21

75. Clodius, aki lóháton éppen saját birtokáról tért vissza Rómába, Bovillae mellett találkozott Milóval; a két ellenségeskedő férfiú, egy-egy gyanakvó pillantást vetve egymásra, szó nélkül továbbhaladt, de Milo egy rabszolgája rárohant Clodiusra – vagy parancsra cselekedett, vagy pedig gazdája ellenségét maga akarta megölni – és kardjával hátba dölte. 76. A vérrel borított Clodiust lovásza egy közeli kocsmába vitte, Milo pedig rabszolgáival együtt nyomába eredt és végzett vele – akár élt még akkor Clodius, akár halott volt már. Később azzal az ürügygel védekezett, hogy ezt a gyilkosságot nem tervezte ki előre, és nem is adott rá parancsot, de mivel mindenképpen veszélybe került volna, jobbnak tartotta, hogy a tettet ne hagyja végrehajthatlanul. 77. Amikor Rómába megérkezett e gaztett híre, a nép felháborodásában az egész éjszakát a Forumon töltötte, Clodius holttestét pedig másnap a szószékhelyen tették közszemlére. Néhány néptribunus, Clodius barátai és egy őket követő nagyszámú csoport innen is elragadták s a senatus üléstermébe vitték, talán tiszteletadásként – hiszen szenatori rendű volt – vagy pedig az ily dolgokat tétlenül szemlélő senatus megszégyenítésére. 78. Az ott levők elszántabbjai a senatorok padjait és székeit összehordva, azokból máglyát emeltek, amelynek lángjaitól Clodius holttestével együtt elhamvadt a senatus épülete és több szomszédos ház is.

538

22

79. Milo féktelen vadságában nem is annyira a gyilkosság miatt félt, mint inkább azon bosszankodott, hogy Clodiusnak temetésekor ilyen méreteket adtak. Rabszolgáinak és vidéki híveinek tömegét összegyűjtötte, velük a nép között ajándékokat osztogatott szét – még Marcus Caelius néptribunust is megvásárolta –, és nagy bátran a városba ment. 80. Mihelyt Róma területére lépett, Caelius a Forumra vezette az ott levő megvesztegetett emberek elé, mint valami népgyűlésre. Azt színlte, hogy felháborodásában azonnali ítéletet követel; valójában abban bízott, hogy ha az ott jelenlevők szabadon bocsátják Milót, ezzel megint az igazságos ítélet alól is. 81. Milo azt állította, hogy nem akarta a gyilkosságot, hiszen ha erre gondolt volna, nem minden holmijával a feleségével együtt indult volna útnak; beszéde további részében pedig Clodiust gyalázta mint elvetemült embert és olyan elvadult elemek sokasát, akik miatta még a senatust is felgyújtották. 82. Miközben még beszélt, a többi néptribunus s a nép meg nem vesztegetett része fegyveresen benyomult a Forumra; Caelius és Milo rabszolgáruhába öltözve elmenekült, a többiek soraiban azonban nagy vérontást vittek véghez. Már nemcsak Milo híveit kutatták, hanem minden elébük kerülő embert, akár római volt, akár idegen meggyilkoltak, különösen pedig azokat, akik ruházatuk vagy arany pecsétgyűrűjük révén a többiek közül kiemelkedtek. 83. S amiként ez az anarchiába süllyedt államban várható is volt, a nekivadult és a zavaros helyzetet csak ürügynek felhasználó tettesek – jórészt rabszolgák, akik fegyveresen támadtak a hányvertelenekre – hamarosan fosztogatásra vetemedtek. Semmitől sem riadtak vissza, benyomultak a lakásokba is, ott kényük-kedvük szerint kutatták fel, mint mondták, „Milo híveit”, a valóságban azonban az elhordható dolgokat. Milo szolgált nekik ürügyül a több napos fosztogatásra, kőhajigálásra és mindenféle gonosztetre.

23

84. A senatus rettegés közben ült össze. Mindenki Pompeiusra tekintett, hogy azonnal vállalja a dictatori hatalmat: úgy látták, hogy a jelenlegi állapotok ilyen orvoslásra szorulnak. De miután Cato jobb

539

belátásra bírta őket, társ nélküli consullá választották, hogy egyedül vezetvén az államot, a dictator hatalmával rendelkezék, de consuli felelősséggel is tartozzon. 85. Ő volt az első olyan consul, aki egyidejűleg két nagykiterjedésű provinciát is kormányzott, sereggel és kincsekkel rendelkezett, és mint egyedüli consul, a város fölött is teljes uralmat gyakorolt. Hogy jelenléte ne zavarja, megszavaztatta, hogy Cato foglalja el Ptolemaios királytól Kypros szigetét. Ezt a határozatot már régebben elfogadtatta Clodius, mivel egykor, amikor kalózek kezébe jutott, Ptolemaios fukarságában a váltságdíjra csak két talentumot küldött. 86. Cato, miután Ptolemaios értesülve a határozatról, kincseit a tengerbe vetette, majd önmagával is végzett, Róma uralma alá juttatta Kyprost. 87. Pompeius pedig bírói eljárást indított a különböző visszaélések, különösen pedig a megvesztegetés és annak elfogadása ellen, mert úgy vélte, hogy a közügyek romlása ezzel indult meg, és ez úton tudja leggyorsabban elérni az orvoslást. Törvényben mondatta ki, hogy a saját első consulságától kezdve a jelen évig bárkit felelősségre lehet vonni e címen. Ez valamivel kevesebb mint húsz éves időt foglalt magában, de beleesett Caesar consulsága is. 88. Caesar hívei azt gyanították, hogy Caesar megsértése és lekicsinyítése érdekében nyúlt vissza Pompeius ilyen hosszú időre, és arra intették, hogy inkább a jelen bajokat gyógyítsa, semhogy a múltat bolygassa akkor, amikor oly kiváló emberekről van szó – s itt többek között Caesar nevét is megemlégtették. Pompeius Caesarral kapcsolatban sértődötten jegyezte meg, hogy az fölötte áll minden gyanúnak, de hiszen a saját második consulsága is beleesik ebbe az időbe. Hozzátette, hogy a hosszú ideje megkárosult állam tökéletes orvoslása érdekében volt szükség ilyen hosszú időre visszanyúlni.

24

89. Ilyen érveléssel törvényerőre emelte javaslatát, s azonnal meg is indult a bírói tárgyalások áradata. Hogy a bírák ne féljenek, ő maga örködött fölöttük, katonasággal véve őket körül.

90. Először is távollétében elítélték Milót, Clodius meggyilkolása miatt; Gabiniust törvényszegés és istentelenség címen, mivel felhatalmazás nélkül és a Sibylla könyvek tilalma ellenére nyomult be sereggel Egyiptomba, továbbá Hypsacust, Memmiust, Sextust és máso-

540

kat is nagy számban, a tömeg megvesztegetése vagy megvesztegettetés miatt. 91. Bár Scaurus érdekében a tömeg szót emelt, Pompeius engedelmességni adta ki, hogy engedelmeskedni kell a törvénynek. Mivel a tömeg továbbra is zaklatta Scaurus vádlóit, Pompeius katonái odarohantak, több embert megöltek, mire a nép elhallgatott, Scaurust pedig elítélték. 92. Mindnyájukra száműzetést mondtak ki, Gabiniusra pedig a száműzetésen kívül vagyonekkobzást is. A senatus nagyban magasztalta mindezt, Pompeiusnak további két legiót szavazott meg, a provinciák feletti helytartóságát pedig újabb egy évvel meghosszabbította. 93. A megvesztegetés címen vád alá helyezett Memmius, mivel Pompeius törvénye értelmében felmentést kaphatott, ha másvalakit leleplez, magának Pompeiusnak apósát, Lucius Scipiót állította a megvesztegetés hasonló vádjával bíróság elé. 94. Erre Pompeius maga is a vádlottak ruháját öltötte, és több bíró is hasonlóképpen tett. Memmius, bánkódva ezen és féltve az állam érdekét, visszavonta vádját.

25

95. Pompeius abban a hiszemben, hogy orvosolta mindazokat a bajokat, amelyek szükségessé tették az egyeduralmat, az év hátralevő részére Scipiót választotta consultársául. A következő évben, bár másokat választottak az állam élére, ugyanúgy ő ügyelt fel mindenre és gyakorolta a hatalmat: Rómában Pompeius mindenható volt. Nagyon sokat jelentett számára a senatorok jóindulata; Caesarra, aki saját consulsága idején őket semmibe vette, még féltékenyek voltak, másrészt viszont a bajba jutott állam ügyét Pompeius erélyesen vette kezébe, s consulsága alatt egyetlen senatorral szemben sem viselkedett fennhéjázó vagy gyűlöletes módon.

96. Sok száműzött kereste fel Caesart s intette, őrizkedjék Pompeiustól, aki a megvesztegetési törvényt főként ellene hozta. Caesar megnyugtatta őket, Pompeiusról jó szavakat mondott, a néptribunusokat azonban arra biztatta, javasoljanak olyan törvényt, amelynek értelmében Caesar távollétében is pályázhassék a másodszori consulságra. Ezt a javaslatot még Pompeius consulsága idején és az ő beleegyezésével is fogadták. 97. Caesar azonban attól tartott, hogy a senatus ellene lesz, ellenségei miatt pedig félt volna ismét magánemberré válni. Ezért

541

minden eszközzel azon volt, hogy hatalmát addig is megtartsa, amíg consullá nem választják. A senatustól tehát azt kérte, hogy jelenlegi helytartóságának idejét Galliára vagy annak egy részére vonatkozóan még egy kis idővel hosszabbítsák meg. Amikor ezt Marcellus, Pompeius utóda a consulságban ellenezte, Caesar az azt hírül hozónak állítólag kardmarkolatára csapva így válaszolt: „Ez majd megadja nekem!”

26

98. Ebben az időben alapította Caesar az Alpok tövében a latin jogú Novum Comum várost, amelynek évről évre választott vezetői római polgárokká lettek. A latin jog erre ugyanis felhatalmazást ad. Novum Comum egyik volt vezetőjét, aki ezáltal római polgárrá lett volna, Marcellus valami ürüggyel Caesar bosszantására megvesszőztette, bár római polgárt ilyen büntetésben nem szabad részesíteni. Dühében le is leplezte gondolatát, hogy a verés csak annak jele, hogy ez az ember nem római polgár: megparancsolta neki, vigye magával sebhelyeit és mutassa meg Caesarnak! 99. Ilyen elbizakodottan viselkedett már ekkor Marcellus. Azt is javasolta, hogy Caesar provinciába küldjék ki utódait időnek előtte és fosszák meg őt helytartóságától. Pompeius ezt azonban megakadályozta egy tetszetős beszédében és a jóindulat látszatának keltésével, hogy nem szabad e kiváló férfiút, aki a hazának oly nagy hasznára volt, egy rövid idő miatt megsérteni; ezzel azonban azt is kifejezésre juttatta, hogy mihelyt az idő lejár, Caesart azonnal meg kell fosztani helytartóságától. 100. Ehhez hozzájárult, hogy a következő évre Caesar elszánt ellenségeit, Aemilius Paulust és Claudius Marcellust, az előbb említett Marcellus unokaöccsét választották consulokká, néptribunussá pedig Curiót, aki Caesarnak szintén adózó ellensége volt, ezenfelül nagyon népszerű ember és kiváló szónok. 101. Ezek közül Caesar Claudiuszt ugyan nem tudta pénzzel megvesztegetni, de Paulust ezerötszáz talentum árán rábírta, hogy ha nem is tesz érdeklődésben semmit, de ne is akadályozza őt. Curiót pedig, akiről tudta, hogy súlyos adósságokba keveredett, még nagyobb összeggel a tevékeny együttműködésre is rábírta.

102. Ebből a pénzből építette Paulus Róma lakói részére a róla elnevezett Basilica gyönyörű épületét.

542

27

Curio, nehogy rajtakapják a hirtelen átálláson, sok országútnak igen költséges helyreállítását, illetve építését javasolta azzal, hogy őt magát állítsák öt évre ezeknek a munkáknak élére. Tudta ugyan, hogy mindből semmi sem lesz, de azt remélte, hogy ha Pompeius hívei ennek ellene fognak mondani, lesz valami jogcíme megsértődni Pompeiusra. 103. Amikor mindez úgy is történt, amint elgondolta, megvolt az ürügy a Pompeiusszal való szakításra. Claudius azt javasolta, küldjék ki Caesar utódait provinciába, a helytartóság ideje ugyanis lejárt. Paulus hallgatott. 104. Curio, akiről úgy tudták, hogy mindkettejükkel összekülönbözött, helyeselte Claudius javaslatát, de – mintha az hiányos volna – hozzátette, hogy Caesarhoz hasonlóan Pompeius is mondjon le provinciáiról és seregéről, mert csak így lesz rend Rómában, és így szabadul meg az állam a minden irányú félelemtől. 105. Mikor ezt többen ellenezték azzal, hogy méltánytalan, hiszen Pompeius hivatali ideje még nem járt le, Curio immár leplezetlenebbül és szókimondóan nyilvánította, hogy szerinte Caesar utódait sem szabad kiküldeni mindaddig, amíg Pompeius utódait is ki nem jelölik: mivel ezek ketten féltékenyek egymásra, a város békéje mindaddig nem lesz szilárd, amíg mindketten nem lesznek magánemberekké. Ezt abban a tudatban mondta, hogy Pompeius amúgy sem mond le hatalmáról, a nép viszont már neheztel rá a megvesztegetés miatti ítéletek óta. 106. Mivel javaslatát tetszetős volt, a nép magasztalta Curiót, mint akinek javaslatát egyedül képes a várost megszabadítani e két ember vetélkedésétől, és egy alkalommal még virágot is szórtak elébe, mint valamely nagy és méltósággal járó győztes atlétája elé, úgy kísérték haza. Úgy vélték, hogy a Pompeiusszal való összekülönbözésnél veszélyesebb vállalkozás nem is lehet.

28

107. Pompeius, aki valahol Italiában betegen feküdt, fortélyos levelet küldött a senatusnak, amelyben egyfelől magasztalta Caesar tetteit, majd utána kezdettől fogva felsorolta a saját érdemeit is, hogy – úgy-ahogy – harmadik consulságát, az azzal járó provinciákat és hadsereget is megkapja, hanem erre az államügyek orvoslása érdekében szó-

543

lították fel és tartották méltónak. Amit pedig akarata ellenére vállalt, azt – így mondta – „önként fogom visszaadni azoknak, akik ezt vissza akarják venni, nem várva meg az előre kijelölt időt”. 108. A levél fonydortatos volta abban rejlett, hogy jóindulatot keltett Pompeius iránt, de gyűlöletet Caesarral szemben, aki hatalmáról még a törvény szerinti előírt időben sem hajlandó lemondani. Rómába érkezve Pompeius további ehhez hasonló nyilatkozatokat tett, és ismét megígérte, hogy hatalmáról lemond. 109. Mint Caesar barátja és veje, kijelentette, hogy Caesar is bizonytalansággal lemond hatalmáról; már úgyszólván túlságosan hosszú ideje tart az oly harcias népek ellen vívott fáradtságos háborúja, s a haza területét hódításaival kiterjesztvén, örömmel tér majd haza, hogy méltó tiszteletben részesüljön, bemutassa az illő áldozatokat és megpihenjen. Mindezt oly értelemben mondta, hogy Caesarnak azonnal rendeljék ki utódait, ő maga pedig megmaradhasson a pusztá ígéreteknél. 110. Curio leleplezte ezt a hamis okoskodást, azt állította, hogy nem ígéretre van szükség, hanem azonnali lemondásra, és Caesart sem szabad megfosztani seregétől mindaddig, amíg Pompeius is magánemberré nem lesz. Mert figyelembe véve egyéni ellenszenvüket, nemcsak Caesarnak, de a rómaiaknak sem az az érdekük, hogy egy ember kezében oly nagy hatalom legyen, hanem inkább az, hogy mindegyikük sereggel rendelkezzen a másik ellen, amennyiben az erőszakkal akarná hatalmába keríteni az államot. 111. Ekkor már mit sem rejtgetvén, kíméletlenül gyalázta Pompeiust, mint aki zsarnoki hatalomra tör, és ha most Caesartól való félelmében le nem teszi hatalmát, arról soha nem fog lemondani. Végül azt javasolta, hogy ha nem engedelmeskednek, mindkettejüket nyilvánítsák a haza ellenségének és gyűjtsenek ellenük sereget. Ezzel végképp leplezni tudta azt, hogy Caesar megvásárolta.

29

112. Pompeius persze megneheztelt rá, majd fenyegetések közepette haragosan az elővárosokba távozott. A senatus ugyan mindkettejükkel szemben gyanúperrel élt, de mégis Pompeiust tartották demokratikusabbnak, és Caesarra, a consulsága idején velük szemben tanúsított lenézésé miatt, még mindig haragudtak. Valójában nem is tartották volna biztonságosnak feloszlanni a Pompeius alatt szolgáló katonai erő

mindaddig, amíg Caesar, aki a városon kívül van és nagyobbakra tör, előbb át nem adja saját seregét. 113. Éppen ezt fordította visszájára Curio azzal az érveléssel, hogy Pompeiusszal szemben meg Caesarra van szükségük, vagy pedig mindkettőt egyszerre kell hatalmától megfosztani. Mivel szavai nem győzték meg a senatust, az ülést dolgavégezetlenül feloszlatta; a néptribunusnak ugyanis erre is van hatalma. Ekkor bánta csak meg igazán Pompeius, hogy a néptribunusi hivatal, amelyet Sulla teljes jelentéktelenségre kárhoztatott, ő maga állította vissza régi jogkörébe! 114. Az ülés feloszlata előtt csak azt az egy határozatot hozták, hogy Caesar és Pompeius egyaránt küldjenek egy-egy legiót a Crassus veresége által veszélyeztetett Syria védelmére.

115. Pompeius kieszelte, hogy Caesartól visszakéri azt a legiót, amelyet nemrégiben Caesar két praetorának, Tituriusnak és Cottának veresége miatt Caesarnak átengedett. Caesar a legiót, miután minden katonát kétszázötven denariusszal ajándékozott meg, el is küldte Rómába és vele együtt egy saját legióját is. Mivel azonban Syria környékén semmilyen veszély nem mutatkozott, a két legio Capuában töltötte a telet.

30

116. Pompeiusnak ez ügyben Caesarhoz küldött követei hazatérve sok kedvezőtlen dolgot meséltek Caesarról, s azt erősítették Pompeiusnak, hogy Caesarnak a fáradtságtól s a hosszú hadjárattól elcsigázott és már hazavágyó serege, mihelyt az Alpokon átkel, hozzá fog állni. 117. Lehet, hogy tájékozatlanságukban, lehet, hogy megvesztegetés hatására alatt beszéltek így, mert Caesarhoz minden katonája ragaszkodott jóindulata s a hadsereggel együtt vállalt fáradozásai miatt, aztán meg katonai fegyelemből s ama haszon kedvéért is, amelyet minden háború a győzteseknek nyújt, és amiatt is, amit ezenfelül kaptak Caesartól. Mert bőkezűen ajándékozgatott, s így megnyerte őket terveit számára; bár felismerték az ajándékozás hátterét, mégis kitarottak mellett. 118. Pompeius viszont hitelt adva a közölteknek, nem gyűjtött sem megfelelő hadsereget, sem a nagy vállalkozásához szükséges készleteket. A senatusban végül név szerinti szavazást rendeltek el. Claudius nagyon ravaszul a javaslatot két részre bontotta, és külön-külön tette fel a kérdést, óhajtsák-e, hogy Caesar utódait kirendeljék, és hogy

Pompeiust megfosszák hivatalától. Ez utóbbira a többség nemleges választ, Caesar utódainak kiküldését azonban megszavazták. 119. Amikor ezek után Curio úgy tette fel a kérdést, nem lenne-e helyes, hogy mindketten lemondjanak a kezükben levő hatalomról, erre huszonketten tagadólag válaszoltak, háromszázhetvenen azonban a viszály helyett a köz érdekét tartva szem előtt, Curio javaslata felé hajlottak. Mire Claudius nagy hangon így kiáltott: „Győztek hát és legyen uratok Caesar!” – majd feloszlatta az ülést.

31

120. Ekkor már mindenféle álhír járta arról, hogy Caesar az Alpokon átkelve a város felé tart. Az általános zavar és félelem közepette Claudius azt javasolta, hogy a capuai sereget indítsák Caesar, a haza ellensége ellen. 121. Mikor Curio ennek mint álhíreken alapuló javaslatnak ellene szegült, így szólt: „Ha egyhangúan arra szavaztok is, hogy meg ne tegyem a szükséges lépéseket, azokat magamtól mint consul fogom megtenni.” E szavakkal consultársával együtt kirohant a senatusból, a városon kívülre sietett, és Pompeiusnak kardot nyújtva át, így szólt: „Én is és ő is megparancsoljuk neked, hogy a haza érdekében indulj Caesar ellen! E célra átadjuk mindazt a sereget, amely most Capuában és Italia többi részén állomásozik, s amelyet még ehhez hozzá akarsz toborozni.” 122. Pompeius ezt mint a consulok parancsát tudomásul vette, de hozzátette: „Ha nem akad jobb megoldás”. Talán ámitásból szólt így, vagy a tisztos magatartás látszatát akarta csalárd módon kelteni. 123. Curio hatalma nem terjedt túl a város területén, a néptribunusoknak ugyanis nem szabad a város falain kívülre menniök, a népgyűlés előtt azonban elpanaszolta a történeteket, s azt követelte: a consulok tegyék közhírré, hogy senki se engedelmeskedjék Pompeius toborzásának. Mivel ezzel nem ért el semmit, és néptribunusságának ideje különben is lejárt, saját magát is féltve és lemondva arról, hogy Caesarnak még segítségére lehessen, sietve hozzá utazott.

546

32

124. Caesar csak nemrég kelt át Britanniából jövet a tengeren, majd a Rajna-menti Galliából elindulva átkelt az Alpok hegységein és öt-ezer gyalogossal, valamint háromszáz lovassal Ravenna felé tartott, amely már Italiával határos és saját tartományának utolsó városa volt. 125. Itt szívélyesen fogadta Curiót, eddigi tetteiért köszönetet mondott neki, majd tájékozódott a helyzetről. Curio azt javasolta, hogy azonnal gyűjtse össze egész seregét és induljon Róma ellen, Caesar azonban még kiegyezéssel akart kísérletezni. 126. Híveit felszólította, járjanak közbe érdekében: ő maga hajlandó lemondani többi provinciáiról és seregéről, és csupán két legiót, továbbá Illyricumot és az Alpokon inneni Galliát tartaná meg mindaddig, míg consullá nem választják. 127. Ezt Pompeius is kielégítőnek tartotta, de mivel a consulok ezzel is szembeszálltak, Caesar levelet intézett a senatushoz, s ezt Curio, három nap alatt kétezerháromszáz stadion utat téve meg, az új consuloknak akkor adta át, amikor újév napján beléptek a senatus termébe. 128. A levélben Caesar – pályája kezdetétől fogva végrehajtott tetteinek (innepélyes felsorolása után – kijelentette, hogy Pompeiusszal együtt ő is hajlandó tisztjét letenni, amíg azonban Pompeius hatalmon van, ő sem mond le, és hamarosan meg is érkezik a haza és önmaga bosszulójaként. 129. Mindnyájan nagy hangon felkiáltottak, hogy ez valóságos hadüzenet, és tüstént kijelölték utódját Lucius Domitius személyében. Domitius négyezer besorozott katonával azonnal el is indult.

33

130. Curio után Antonius és Cassius lettek néptribunusok, és mivel ők is helyeselték Curio javaslatát, a senatus még harciasabb hangulatra gerjedve kimondta, hogy Pompeius serege az ő védelmüket szolgálja, Caesaré pedig a haza ellensége. 131. A consulok, Marcellus és Lentulus Antonius és a vele tartókat kiutasították a senatusból, nehogy néptribunus létükre valami még súlyosabbat kelljen elszenvedniök. Ekkor Antonius nagyot kiáltva haragosan felpattant székéről s az isteneket hívta tanúkul, hogy méltóságukat, amely pedig szent és sérthetetlen, így meggyalázzák, őket magukat pedig csak azért, mert hasznosnak

547

tűnő javaslatot terjesztettek elő, gyalázatos módon kiűzik, holott sem gyilkosságot, sem más bűnt nem követtek el. 132. E szavakkal, mint valami megszállott, kirohant, háborút, öldöklést, proskripciót, száműzést, vagyonekobbzást és más, még bekövetkezendő rémségeket jósolva nekik, és súlyos átkokat szórva a vétkesek fejére. Vele együtt rohantak Curio és Cassius is, mert már látták, amint a Pompeiustól kiküldött katonaság körülvette a senatus épületét.

133. Azonnal, még azon az éjszakán nagy gyorsan és titokban elhagyták a várost, s egy bérelt székéren, rabszolgaruhába öltözve Caesarhoz siettek. Caesar ilyen állapotban mutatta be őket seregének, és annak elmondásával izgatta fel katonáit, hogy íme, oly nagy haditetteik után a haza ellenségének tekintik őket, s e kiváló férfiakat, mivel értük emeltek szót, ily galád módon üzték ki.

34

134. A háború tehát mindkét fél részéről megindult, és félreérthetetlenül kinyilvánított. A senatus abban a hiszemben, hogy Caesar, mivel serege a gall területről csak egy idő múltán érkezik meg, meglevő csekély seregével semmiképpen nem vállalkozik a döntő csatára, Pompeiust százharmincezer főnyi itáliai sereg toborzására utasította, elsősorban a veteránokból, mint a háborúban legtapasztaltabbakból, és felhatalmazta zsoldosok gyűjtésére is a szomszédos népek legvitézebbjeiből. 135. A háború költségeire egyidejűleg megszavazták neki a rendelkezésre álló valamennyi közpénzt, s a közpénzeken kívül saját vagyonukat is felajánlották – amennyiben erre szükség lenne –, csak hogy meglegyen a hadsereg. Másfelől haragjukban és harci vágyukban a városokba is követeket küldtek, egyszóval a lázas készülődés során semmiről sem feledkeztek meg. 136. Caesar egyfelől magához rendelte [galliai] seregét, másrészt azonban, mivel mindig is többre becsülte a gyors cselekvés okozta rettenetet s a vakmerősége által előidézett féltelmet, mint az alapos felkészülést, elhatározta, hogy ötezer főnyi sereggel megindítja a háborút, és lerohanja Italia keze ügyébe eső területeit

548

35

137. Legióinak centurióit néhány különösen vakmerő katonával polgári öltözékben előreküldte, hogy hatoljanak be Ariminumba, Itáliának a galliai határ melletti első városába, s azt rajtatitással foglalják el. 138. Ő maga estefelé rosszullétet tettetve eltávozott a vacsoráról, otthagya társait, hogy csak étkezzenek, majd kocsi szállításra Ariminum felé hajtattott, míg lovasai távolról követték. 139. Száguldó iramban érte el a Rubico folyót, amely Italia határa. Itt megállította a száguldást, s a folyó vizére pillantva elgondolkozott, megfontolgatva magában mindazokat az eljövendő bajokat, amelyek a folyón való fegyveres átkelést követni fogják. 140. Majd visszanyerve hidegvérét, így szólt a jelenlevőkhöz: „Barátaim, ha lemondok az átkelésről, az számomra lesz a bajok kezdete, ha pedig átkelek, mindenki számára.” Ezeket mondta, mintegy isteni sugallatra, majd elszántan átkelt a folyón, ezt a szólásmondást idézve: „Legyen hát elvetve a kocka!” 141. Ezután gyors iramban elérte és hajnalra el is foglalta Ariminumot, majd tovább is előre nyomult, az alkalmas helyeken őrségeket helyezett el, s az útjába eső városokat vagy erőszakkal, vagy barátságos úton elfoglalta. Az általános rémületben mindenünnen menekülők, elköltözők áradata indult jajveszékeltés közepette rendezetlen futásnak, hiszen nem ismerték a való helyzetet, és úgy vélték, hogy Caesar egész mérhetetlen seregével, teljes erővel nyomul előre.

36

142. A consulok erről értesülvén nem adtak időt Pompeiusnak arra, hogy saját véleménye szerint, harci tapasztalatai alapján mérlegelje a helyzetet, hanem arra sürgették, távozzék Itáliába, gyűjtsön sereget, mert maga a Város is hamarosan elesik. 143. A senatus tagjai, akiket váratlanul ért Caesar gyors benyomulása, készültségük tudatában rémületbe estek, és rettegésükben már megbánták, hogy nem fogadták el Caesar felszólítását, amelynek méltányos voltát csak most ismerték fel, amikor a félelem a harci vágy felől a higgadt gondolkodás felé terelte őket. 144. Sok csodajel és égi jelenség is rémítette őket. Úgy tűnt, hogy az isten véresőt hullat, az istenszobrok verejtékeznek, több templomot villámcsapás sújtott, s egy öszvér megellett. Sok más ijesztő elő-

549

tűnő javaslatot terjesztettek elő, gyalázatos módon kiűzik, holott sem gyilkosságot, sem más bűnt nem követtek el. 132. E szavakkal, mint valami megszállott, kirohant, háborút, öldöklést, proskripciót, száműzést, vagyonelkobzást és más, még bekövetkezendő rémségeket jósolva nekik, és súlyos átkokat szórva a vétkesek fejére. Vele együtt rohantak Curio és Cassius is, mert már látták, amint a Pompeiustól kiküldött katonaság körülvette a senatus épületét.

133. Azonnal, még azon az éjszakán nagy gyorsan és titokban elhagyták a várost, s egy bérelt szekéren, rabszolgaruhába öltözve Caesarhoz siettek. Caesar ilyen állapotban mutatta be őket seregének, és annak elmondásával izgatta fel katonáit, hogy íme, oly nagy haditetteik után a haza ellenségének tekintik őket, s e kiváló férfiakat, mivel értük emeltek szót, ily galád módon üzték ki.

34

134. A háború tehát mindkét fél részéről megindult, és félreérthetetlenül kinyilvánított. A senatus abban a hiszomben, hogy Caesar, mivel serege a gall területről csak egy idő múltán érkezhetik meg, meglévő csekély seregével semmiképpen nem vállalkozik a döntő csatára, Pompeiust százharmincezer főnyi itáliai sereg toborzására utasította, elsősorban a veteránokból, mint a háborúban legtapasztaltabbakból, és felhatalmazta zsoldosok gyűjtésére is a szomszédos népek legvitézebbjeiből. 135. A háború költségeire egyidejűleg megszavazták neki a rendelkezésre álló valamennyi közpénzt, s a közpénzeken kívül saját vagyonukat is felajánlották – amennyiben erre szükség lenne –, csak-hogy meglegyen a hadsereg. Másfelől haragjukban és harci vágyukban a városokba is követeket küldtek, egyszóval a lázas készülődés során semmiről sem feledkeztek meg. 136. Caesar egyfelől magához rendelte [galliai] seregét, másrészt azonban, mivel mindig is többre becsülte a gyors cselekvés okozta rettenetet s a vakmerősége által előidézett félelmet, mint az alapos felkészülést, elhatározta, hogy ötezer főnyi sereggel megindítja a háborút, és lerohanja Italia keze ügyébe eső területeit.

35

137. Legióinak centurióit néhány különösen vakmerő katonával polgári öltözékben előreküldte, hogy hatoljanak be Ariminumba, Itáliának a galliai határ melletti első városába, s azt rajtaütéssel foglalják el. 138. Ő maga estefelé rosszullétet tetteve eltávozott a vacsoráról, otthagynva társait, hogy csak étkezzenek, majd kocsira szállva Ariminum felé hajtatott, míg lovasai távolról követték. 139. Száguldó iramban érte el a Rubico folyót, amely Italia határa. Itt megállította a száguldást, s a folyó vizére pillantva elgondolkozott, megfontolgatva magában mind-szokat az eljövendő bajokat, amelyek a folyón való fegyveres átkelést követni fogják. 140. Majd visszanyerve hidegvérét, így szólt a jelenlevőkhez: „Barátaim, ha lemondok az átkelésről, az számomra lesz a bajok kezdete, ha pedig átkelek, mindenki számára.” Ezeket mondta, mintegy isteni sugallatra, majd elszántan átkelt a folyón, ezt a szólás-mondást idézve: „Legyen hát elvetve a kocka!” 141. Ezután gyors iramban elérte és hajnalra el is foglalta Ariminumot, majd tovább is előre-nyomult, az alkalmas helyeken őrségeket helyezett el, s az útjába eső városokat vagy erőszakkal, vagy barátságos úton elfoglalta. Az általános rémületben mindenünnen menekülők, elköltözők áradata indult jaj-szajékelés közepette rendezetlen futásnak, hiszen nem ismerték a való helyzetet, és úgy vélték, hogy Caesar egész mérhetetlen seregével, teljes erővel nyomul előre.

36

142. A consulok erről értesülvén nem adtak időt Pompeiusnak arra, hogy saját véleménye szerint, harci tapasztalatai alapján mérlegelje a helyzetet, hanem arra sürgették, távozzék Itáliába, gyűjtsön sereget, mert maga a Város is hamarosan elesik. 143. A senatus tagjai, akiket vártatlanul ért Caesar gyors benyomulása, készülétlenségük tudatában rémületbe estek, és rettegésükben már megbánták, hogy nem fogadták el Caesar felszólítását, amelynek méltányos voltát csak most ismerték fel, amikor a félelem a harci vágy felől a higgadt gondolkodás felé terelte őket. 144. Sok csodajel és égi jelenség is rémítette őket. Úgy tűnt, hogy az isten véresőt hullat, az istenszobrok verejtékeznek, több temp-
lomot villámcsapás sújtott, s egy öszvér megellett. Sok más ijesztő elő-